

letnik V
številka

2

**jezik
in
slovstvo**

1959/1960

Jezik in slovstvo

Letnik V, številka 2

Ljubljana, 15. novembra 1959

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk« v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Ureja dr. Joža Mahnič (Ljubljana, Česnikova 28) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani,

štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 650 din, polletna 325, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina druge številke

Viktor Smolej Partizanski slovenski čitanki 33

Jakob Šolar Veznik in 34

Ilija Mamuzič Popeljimo mladino v svet književnosti 40

Alfonz Kopriva Barva kot pripomoček pri slovniškem pouku 44

Ocene in poročila

Rado Jan Gledališka žepna biblioteka 48

J. G. Dvojna mera 49

T. G. Premalo pregledan rokopis 50

Jože Gregorič Opombe k Jurčiču IV in V 50

Zapiski

Marja Boršnik Prežihov med prvimi slovenskimi komunisti 52

Prežihov Voranc Ponatisi iz Rdečega prapora 53

L. R. Opažanja z naših šol 56

Herbert Grün O tujih lastnih imenih v slovenščini 58

Francè Goršič Blagoprvnost in spodobnost 60

Dušan Ludvik O ljudskih izposojenkah 62

Ivan Tominec Palatalna lj in nj 62

Vinko Gaberski Zraven, poleg, razen, mimo 63

F. Vernik Rački ali raški? 63

Viktor Smolej Glagoli s predlogom »v« 64

Viktor Smolej Zakopane 64

PARTIZANSKI SLOVENSKI ČITANKI

V šolskem letu 1944/45 so delovale na Dolenjskem na osvobojenem ozemlju gimnazije v Črnomlju, Semiču in Metliki. Črnomaljska gimnazija je imela pet razredov in štela sto štirinštirideset dijakov. Semič je imel v štirih razredih šestintrideset dijakov. Metlika se je ponašala s petim razredom, ni pa imela četrtega; v njenih razredih je bilo skupno triinsedemdeset dijakov. Meščanskih šol ni bilo, ker smo jih odpravili oziroma zlili z nižjimi gimnazijami. Učbenikov za slovenščino je ostalo na tedaj osvobojenem ozemlju tako neznatno število, bodisi da je šlo za meščanskošolske ali gimnazijske knjige, da stvarno niso prihajali v poštev tudi za sicer majhno število belokranjskega dijaštva. Literatura, namenjena misli NOB, je za nižjegimnazijske dijake mogla biti samo zasilno pomagalo. Treba je bilo misliti na vsaj zasilno rešitev.

V zimskih mesecih omenjenega šolskega leta sem v odseku za prosveto pri predsedstvu SNOS začel zbirati in odbirati gradivo, iz katerega naj bi zrasle slovenske nižjegimnazijske čitanke. Že jeseni 1943 sem iz novomeške gimnazijske knjižnice vzel nekaj leposlovnih del, iz katerih bi to in ono moglo priti v izbor slovenskega leposlovja za partizanske šole. Nemška ofenziva in zatem drugačna zaposlitev sta me odvrnili od nadaljnjega dela v tej smeri. Tisto zimo je že bilo mogoče govoriti o rednem šolskem letu treh gimnazij. Za uspešnejše delo je bilo treba omisliti nekaj najnujnejših priročnikov ali knjig. O delu za učbenik ruskega jezika sem pisal 1952 v Sodobni pedagogiki, tu naj oživim nekaj misli na delo za slovenski čitanki, posebno ker ju ne omenja bibliografija partizanskega tiska v Slovenskem zborniku 1945.

Pri odbiranju gradiva so mi bile najbolj v pomoč nekdanje nižjegimnazijske čitanke, a tudi nekatere v Črnomlju razpoložljive leposlovne knjige, zlasti pesniške zbirke. Za najnovejšo podobo slovenskega človeka so prihajale v poštev predvsem črtice Klusovega Jožeta in pesmi partizanskih pesnikov z Borom na čelu. Novi čas pa je terjal tudi miselno zaostrene primere leposlovne ustvarjalnosti iz preteklosti. Izbor je moral posredovati miselno in oblikovno klasične slovenske tekste in vključevati novo slovensko delo, čeprav ni bilo jezikovno ali oblikovno na višku.

Dijakov v nižjih gimnazijskih razredih je bilo razmeroma malo. Dalje je bilo treba računati, da nam do konca šolskega leta preostaja le nekaj pičlih mesecev. Možnosti za razmnoževanje so bile omejene. Treba se je bilo torej utesniti. Zato smo sklenili pripraviti tekste skupno za prva in skupno za zadnja dva nižjegimnazijska razreda. Milena Mohorič, ki je tedaj vodila odsek za prosveto pri predsedstvu SNOS, je brez upoštevanja možnosti sestavila obširen seznam literature, ki naj pride v čitanko, med drugim tudi iz takih del, ki jih nismo imeli na razpolago. Za realizacijo je prišel v poštev samo predlog, ki je upošteval dejansko stanje. Pri predsedstvu SNOS je bila skrb za prosvetne zadeve in šolstvo poverjena Francetu Bevku. Njemu sem poslal na vpogled svoj seznam literature za zamišljeni čitanki in odbrane tekste. Ker predsedstvo SNOS ni zasedalo kadar koli, da bi sklepalo o predlogih svojih odsekov, je tak predhoden korak omogočil, da je delo za zamišljeni čitanki teklo dalje, čeprav formalno predlog še ni bil odobren. Za razmnoževanje

tekstov je odsek oskrbel Belokranjski tehniki v Črnomlju ciklostilni papir, sebi pa matrice. Gradivo in predlog za čitanki je Bevk pregledal in z nekaj pripombami vrnil 20. februarja. Pismo je zaključil: »Ko bo gradivo pregledala vaša komisija [za učne knjige, ki ga je ustanovila pri odseku za prosveto Milena Mohorič], pošljite predlog za odobritev na predsedstvo [SNOS], a pošljite samo seznam vsebine. Če bo treba, bomo naknadno zahtevali celotno gradivo.« Predlog za čitanki je formalno odobrilo predsedstvo dne 14. marca.

Ker je bilo vsebinsko in tehnično vse pripravljeno za razmnoževanje, se je delo za izdajo čitank sprožilo takoj po formalni potrditvi. Tekste je na matrice tipkala v prostorih odseka za prosveto v železniških hišah na črnomaljski postaji naša tipkarica tov. Ela Češnovar, sam pa sem matrice nosil sproti v Belokranjsko tehniko, ki je delala na črnomaljskem glavnem trgu, v prvem nadstropju hiše, v kateri je deloval tedaj tudi Denarni zavod Slovenije. Tehnika je razmnoževala hkrati tekste obeh čitank. Dne 7. aprila smo naročili Centralni tehniki KPS, da je za obe čitanki natisnila ovitka v pravem tisku; besedilo na njih je bilo v črni, zvezda pa v rdeči barvi. Razmnožene liste smo sproti odnašali ali razpošiljali na gimnazije in dijaki so jih sproti vlagali v tiskana ovitka. Do 12. aprila je bilo razmnoženih že dvajset strani prve in dvajset strani druge čitanke, čez deset dni sta čitanki že šteli vsaka po šestindvajset strani (v obliki nekdanjih listov, ki so bili večji od sedanjega industrijskega formata, ne mogoče v običajni knjižni obliki). Razmnoženih je bilo prve čitanke tri sto petdeset izvodov, druge pa dve sto. Napis pravi, da je prvo Slovenska čitanka za I. in II. razred gimnazije, drugo pa Slovenska čitanka za III. in IV. razred. Kot izdajatelj je podpisan »odsek za prosveto, komisija za učne knjige«, zapisana pa nista ne tehnika ne prireditelj.

Okoli 25. aprila smo imeli sicer v odseku pripravljenih že nekaj novih matric z novimi teksti, toda vtem je prišel prelom: v noči med 27. in 28. aprilom smo se premaknili iz Bele krajine čez Kolpo na Hrvatsko in od tam čez Gorski kotar, Mašun pod Snežnikom in Ajdovščino v Ljubljano. Čitanki, kolikor sta izšli, sta svojo nalogo izpolnili.

Jakob Šolar

VEZNIK IN

Nadaljevanje in konec

3. *Vezalna moč in se še bolj zrahlja med glavnima stavkoma, ki imata vsak svoj osebek in povedek. V govoru se nam v takem primeru stavek vedno prelomi pred in; pravih vezalnih in je v takih primerih le malo, po navadi čutimo med stavkoma drugačno razmerje, posledično, vzročno, časovno ali protivno: Zapišem ti zemljo, in prost boš vojaščine; Žefo plačaj, in stvar je opravljena; bajta ostane Gašperjeva, in jo lahko proda, kamor hoče (vse Finžgar); Podal je mladenič prelepi ji roko, in urno ta dva sta po podu zletela; eden hvali, in spet drugi vpije: Fej te bodi; zanj družba ne mara, in on ne za njó; vé že vsaka stvar. . . , in verjeti noče draga mi devica, da jo ljubim (vse Prešeren); toplo je bilo, in sneg se je tajal na strehah; Marko se je zdramil, in butara se je zvalila nanj; noge so jo bolele, in kašljala je; zvonilo je dolgo, in nato je nastal šum; potem je zazvonilo, in iz šole so se usule goste gruče; otrok je seveda ozdravel, in učitelj je bil ves kakor prej; ob vseh straneh je bila cesta, in prah se je podil*

neprestano nad vrto (vse Iv. Cankar); zatri mi knjigo, *in temà se zgrne nad nami*; vse človeške vrednote so prišle na rešeto, *in dosti plev je odnesel vihar*; dosti je bilo burje ob njegovem delu, *in še dandanes niso uravnovešene tehtnice*, ki sodijo njegovo ceno; vélikim pevcem so nekdanje dni zidala se mesta na strune zvok, *in danes moji struni dano ni*, siroti éni utolažiti jok (vse O. Župančič). Včasih je različen osebek le oblikovno, smiselno pa isti; v takih primerih čutimo isti smiselni osebek, na primer: *Ne vem in ne vemo*, samo domnevamo; *draga mi je misel in rad se vračam k nji*; oboje piše Župančič brez vejice, čeprav jo sicer v stavkih z različnim osebkom stavi pred *in* kljub vsem drugačnim pravilom. Iv. Cankar v takih primerih večinoma piše vejico, čeprav ne redno, pri starejših pisateljih pred 1900 redno nahajamo vejico; Finžgar se sicer drži pravopisnih pravil, pa mu kljub temu včasih po čutu uide vejica v take zveze. *Kako je torej s to vejico?*

Do 1902 so jo stavili pisatelji dosti redno. Levčev Slov. pravopis ne govori posebej o nji, vprašanje rešuje z enim samim zgledom (§ 713) med drugimi stavki: Očetov zgled ti bodi pred očmi, *in dika domovini boš enkrat*. Pravilo pa pravi, da stoji vejica »med krajšimi glavnimi stavki, iz katerih je zloženo priredje«. Sket je vzel zgled in pravilo v 8. izdajo Janežičeve Slov. slovnice (1900). Ob nemški pravopisni reformi 1902 pa je ta vejica odpadla in je bilo postavljeno pravilo, da pred *in* v pridevnih stavkih vejice ne stavimo, ne glede na to, ali imajo isti osebek ali različne. Te reforme je prevzela tudi Avstrija in jih mehanično raztegnila na pravopis drugih knjižnih jezikov na svojem področju. Tedaj se je začelo poudarjanje, da pred *in*, *pa*, *ter* nikoli ne stoji vejica (to so poudarjali tudi Nemci v svojih šolskih slovnica za *und*). Zato ima tudi Sket v 9. izdaji slovnice (1906, § 39a) lakonično pravilo: »Če so priredni stavki zvezani z veznikom *in* ali *ter*, tedaj ne stavimo vejice.« Na prvem mestu ima za zgled prejšnji stavek brez vejice. Pravilo je šlo potem v Breznikovo slovnico (1916) z zgledom: Jutranje solnce se prikaže *in gorski vrhovi žare od rumene zarje*. SP 1920 posebej dostavlja: »Posebej pomni: pred *in*, *pa*, *ter* se v priredjih ne piše vejica« (§ 46e). Edini zgled za priredje z različnima osebkoma je: Časi se izpreminjajo, doba prehitava dobo *in gorje mu*, kdor ostane zadaj! Ob koncu še dostavlja: »Vejica stoji pred temi vezniki le, ako jo zahteva spred stoječi stavek.«

Tako je ostalo v vseh nadaljnjih šolskih slovnica. Nemci so medtem pravilo popravili in spet postavljali vejico pred *in* v prirednih stavkih z različnimi osebkoma (gl. Duden 10. izd. 1929). Pri nas smo ostali pri starem tudi z novo izdajo SP 1935. Tam je pravilo pojasnjeno z neprimernim zgledom, ker je v stavku nakopičenih preveč različnih vejic, da bi mogel prav ponazoriti naš primer. Navaja Župančičeve verze iz Dume: Tvoja roka, moj otec, zemljé mi lepoto (je) odpirala, ti kazal si njiv mi plodove, sprovajal me v les, razkladal skrivnosti glasov in družine dreves *in* vedela sva, kje kosi mladijo, kje drozgi, kod divji mož hodi, kje vile se skrivajo v gozdi. Župančič ima od prve izdaje v Samogovorih (1908) preko vseh naslednjih izdaj do zadnje v Zbranem delu pred kurzivnim *in* vejico, čeprav je bila že ob času prvega natisa ta vejica po slovnici odpravljena; stavlil jo je tudi po 1935 kljub zgledu v SP. Kurzivni *in* začenja stavek z novim osebkom dvojine; v branju napravimo tu izrazit odmor, toliko bolj, ker je pomen tega *in* mnogo bolj posledičen kakor vezalen: ti kazal si, sprovajal, razkladal — tako sva vedela... Od tod je bilo pravilo prevzeto tudi v SP 1950, le da ta ne navaja (§ 69, 1) nobenega primera za taka priredja; v vseh zgledih imamo le priredne stavke z istim osebkom.

Kaj povzroči togo pravopisno pravilo in mehanična uporaba takih-pravil, nam lepo kaže primer iz biblije (Mt 25, 35 sl.), ki se pri Dalmatinu glasi: Sakaj jeft fim bil lazhen, *inu vy fte* meni dali jefti; Ieft fim bil sheyn, *inu vy fte* meni dali pyti: Ieft fim bil en Guft, *inu vy fte* mene erpèrgovali: Ieft fim bil nag, *inu vy fte* mene oblejkli: Ieft fim bil bolan, *inu vy fte* mene obyfkali: Ieft fim bil v'jezhi, *inu vy fte* k'meni prihli. Posledičnost je tako poudarjena, da ni mogoče prezreti te vloge, tudi brez nasprotja *jeft — vy*, ki ga sedanji prevodi kajpak nimajo: Zakaj lačen sem bil, *inu ste* mi dali jesti . . . Primer je toliko mikavnejši, ker imamo isti stavek takoj naprej (25, 42 sl.) v nikalni obliki, koder je nasprotje še občutnejše: Ieft *sim* lazhen bil, *inu vy* meni *nèfte* dali jefti: Ieft *sim* shein bil, *inu vy* mene *nèfte* napuili itd. Posledičnost in protivnost sta tu tako občutni, da ju izrazito čutimo tudi pri istem osebkku: kdaj *smo* tebe lazniga vidili, *inu smo* tebe fhpushali? Ali shejniga, *inu smo* tebe napuili itd. (Mt 25, 37 sl.); ali nikalno: Kadaj *smo* my tebe vidili lazniga, ali shejniga . . ., *inu nèsmo* tebi flushili? (ib. 25, 44). Pred temi *in* ima Luther povsod vejico, ima pa jo tudi lat. vulgata in po Dalmatinu vsi slovenski prevodi do Lesarjeve izdaje Beril in evangelijev (1912) in britanske izdaje (1914); z novim prevodom 1925 in v naslednjih izdajah je vejica odpadla. Berite stavke sami in poslušajte druge pri branju; vsakdo po smislu napravi pred *in* odmor, da nakaže razvodje stavkov; pri istih osebkkih bi se v pozitivnem stavku še dalo nekako zagovarjati, da veže neko časovno zaporednost, toda v tem primeru bi morala biti temu primerna tudi formulacija brez ponovitve pomožnika: Kdaj *smo* te videli lačnega *in* te nasitili . . ., imamo pa dosledno ponovljeno: *in smo te nasitili*; to pomeni, da je prevajalec čutil raznorodnost pomenov. Namen vejice pa je prav ta, da take zarezne v stavčnih zvezah nakazuje.

Kaj torej? Ali naj vztrajamo pri starem ali spet postavimo pravilo, kakor ga terjga govor in so ga uveljavili tudi drugi jeziki zaradi jezikovne smiselnosti? Ko bi se bilo pravilo tako močno uveljavilo v teh 50 letih, da bi ga bili zaradi discipline pisali in spoštovali tudi dobri slovenski pisatelji, bi rekel: naj obvelja utrjena raba. Toda besedila dobrih naših pisateljev nam kažejo, da pravila niso upoštevali, včasih prav zavestno ne. Zato menim, da je pametno, da jeziku ne delamo sile z mehaničnim pravilom, marveč vejico v take primere vpeljemo ali vsaj dopustimo.

V to skupino moramo šteti tudi *in* pred nepopolnimi stavki, s katerimi kaj dodajamo, dostavljamo kot pojasnilo, dopolnilo, n. pr.: bal se nas je, in po pravici; imeli *smo* eno samo vrv, in še to prekratko; otroci domov, in dekleta tudi! (Finžgar); junaška pesem, in še enkrat junaška pesem! (Župančič); kaj le govoriš, in to ti, ki si najmanj upravičen; ena sama napaka, in toliko krvi!

4. Šele *in* s takim širokim pomenskim obsegom je mogel stopiti na začetek stavkov za piko, odstavkov, dà, na začetek dela samega. V Prešernovih verzih: Dve sami ste zmotile, dve sami zapeljale mi zvezdi umno glavo; in celga néba hočte vi zvezde zmodrovati! stoji pred *in* podpičje; stala bi prav tako lahko vejica ali pa pika, vselej bi *in* ohranil isti smisel protivnosti. Primer nam kaže, da je od *in* med prirednimi stavki do *in* na absolutnem začetku le korak.

Če hočemo vlogo *in* na absolutnem začetku prav razumeti, moramo pomisliti na tisti *in*, ki ga tako pogosto uporabljamo v pogovoru, kadar *smo* v zadregi za nadaljevanje, pa bi vendarle radi nakazali, da še nismo povedali vsega. Pogosto celo srečujemo v pogovoru kratko vprašanje »*In?*«, da bi z njim izzvali nadaljevanje ali nasledek povedanega. Na začetku stavka je *in* mnogo bolj slogovni pomoček kakor logično potreben izraz za določeno razmerje. Zato je

pri nekaterih pisateljih in pesnikih zelo pogosten, pri drugih zelo redek; v trezni realistični pripovedi ga boste srečali celo v razgibanem podajanju dogajanja le redko (n. pr. pri Kersniku ali po znanstvenih obravnavah), pri čustveno nabrekliem slogu pa je zelo pogosten (n. pr. mladi Iv. Tavčar, Aškerc, Gregorčič).

Začetni *in* je prvotni vezalni vlogi še najbližji tedaj, ko ga zlasti pesniki uporabljajo v nekakem stavčnem mnogovezju; hkrati je potem kakor nekakšen anaforični okras: *In* šotor žari se od tisoč svetil, *in* miza šibi se od dragih jedil. *In* čaše se zlate od vina pené, *in* vojvodi lica od vina goré. *In* orgle mogočno s korú zabučé, *in* mašnik v ornatu mašuje... *In* orgle bučijo, *in* pevci pojó, *in* mašnik ves v zlatu mašuje... *In* Atila reče, *in* zemlja bobni... (vse A. Aškerc). Kakor da Gregorčič hoče s ponavljanjem *in* nakazati venomer se ponavljajočo vrsto prikazni: Tu želje smo tvoje *in* misli... *In* tukaj smo tvoje norosti... *In* besno okrog zavrté se *in* zlobno mu v lice režé se... *In* vedno ob uri že pozni duhovi se vračajo grozni... Nekaj podobnega imamo v »Svetá odkletev«, koder ponazarja, kako trop duhov »spusti se v solzni dol, nesóč zemljanom blagoslov in lek za žal in bol. *In* razkropi se sončni trop iskrecš na vse strani... *In* krog po svetu trop bleščéč skoz temno šviga noč... *In* zmot, laži *in* zlobe duh, zavisti kleti gad *in* srd, krivica *in* napuh grmé v peklá prepad! *In* bes, ki v srcu tičal je...

Zanimiv primer stilistične uporabe *in* imamo pri Župančiču (Kakšen kožuh?), kjer sodnik hoče z *in* tesno strniti vrstni red dogodkov *in* tako obtoženca nekako prisiliti, da prizna tatvino: ...»*In* Martin je imel dva kožuha, enega na sebi, drugega pa je bil kupil na sejmu za svojega sina.« ...»Martin ti ga je ponudil, *in* ti si ga oblekel.« ... *in* ko sta se pripeljala do Martinove hiše, ti je Martin rekel...« — »no, vidiš, *in* zdaj je treba kožuha vrniti.« — »Kakšen kožuh?« — »I, tisti kožuh. Saj si bil na semnju?« — »Bil.« — »*In* ko si se vračal, te je dohitel Martin.« — »Dohitel.« — »*In* te je povabil na sani.« — »Povabil na sani.« — »*In* ti je dal kožuh.« — »Dal.« — »*In* ti si šel od njegove hiše v kožuhu domov.«

Tem primerom je začetna raba *in* zelo blizu tam, koder ga pomensko pleonastično dodajamo različnim prislovnim izrazom zapovrtnosti, kakor *potem*, *nato*, *potlej*, *slednjič*, *nazadnje* ipd.: *In* potem je še pristavila: ... *In* potem je še rekla... *In* spet sem doživel nekaj posebnega... *In* zopet se je spustil v smeh... *In* zopet sem sédel pod košato bukvo ter gledal... (vse Iv. Tavčar).

Zelo pogosto srečujemo začetni *in* v nekaterih antitetičnih stavah, nenadnih obratih, nagovorih, presenečenjih ipd.; ko je Župančič končal prvi del govora, v katerem je govoril o mrtvih, se je obrnil do živih: *In* zdaj k vam, vi živi. *In* ti, ki z umom, cvetom let zdaj bahaš se vesel, glej... (Gregorčič). To je tisto nasprotje, v kakršnem je ta *in* živ tudi v vsakdanjem pogovoru; ko povemo svoje, se obrnemo do tovariša: *In* ti? — *In* tvoje delo? Tako nasprotje je tudi v Aškerčevem verzu: Mi vstajamo! *In* vas je strah? Presenečenje *in* nasprotje je tudi v Gregorčičevem verzu: *In* — smrti ni! Ko našteva, kako vse gine, se spreminja *in* sahne, postavi nasprotno trditev, kakor bi jo pričakovali, vpelje pa jo z *in*. Podobno ob spominu na lastno smrt postavi nepričakovan sklep: *In* ni mi žal! Taki nenadni obrati so čutiti v napovedih česa novega, nenavadnega; v takem primeru se *in* zelo rad pridruži raznim tovrstnim izrazom, kakor: *in* glej, *in* brž, *in* tedaj, *in* zdaj, *in* že, *in* v hipu itd.: *In* glej, iz vode se šumeče drevo priraste zelenéče. *In* glej, iz dna valov pozdravi jo znan... obraz (Gregorčič). *In* glej, že od daleč se jima odkrije (Aškerc). *In* brž veslata v konec ta jezera (Prešeren). *In* zdaj, planine, ve moj raj... (Gregorčič). *In* že je bil...

prijel za pero ... (Iv. Tavčar). *In v hipu* je prijezdila na mojo stran (Iv. Tavčar). Tudi poudarki osebe ali stvari proti drugim sodijo v to skupino. Ko govori Župančič o belokranjskih krosnah, pravi: »Tako dolgo nisem videl krosen, da se mi je vse razpuhtelo, podobne in beseda. *In to mêni*, ki nosim v sebi toliko besed in podob! *In ista* je z drugimi stvarmi življenja.« Ali Tavčarjev vzklík: »Oženiti se — *in jaz!*« Sem sodi tudi Gregorčičev začetek znane pesmi: *In ti si edini* še tukaj ostal, koder je *ti* v nasprotju z *drugimi*, ki so že odleteli na jug. Jasno je, da ta *in* ne more povezovati s kakim logičnim izrazom pred seboj, pač pa jasno nakazuje poprejšnjo misel.

V to skupino iznenadenj sodi tudi tisti začetni *in*, ki ga posebno radi postavljamo pred vprašanja in vzklike, kakor jih imamo nekaj že naštetih, a so manj izraziti in antitetični zelo razširjeni tudi v prozi. *In* tem sirotam naj bi verjel? *In té* naj bi poslušal? *In* pri takih okoliščinah naj bi se oženil! *In* ali se mi res slabo godi na svetu? *In* ta me tudi ne moti. *In* otroci?! No, saj ni, da bi govoril! *In* prav praviš! *In* kaka hiša je to! *In* v hiši še tiste ozke klopi. *In* kje naj spim? ... *In ravno* danes ... *In seve*, tudi časopis mora biti ... *In* moja mlada drevesca, moje mladike! (vse iz Tavčarjeve novelete, ki nosi celo naslov *In vendar* —! Vsa je spletena na antitezo: Oženil — *in jaz?* Nikdar! ... *In vendar*, vendar se oženiš! *In vendar* — ne, nikdar ne!) Taka raba začetnega *in* je zelo pogostna v zanosnem pisanju (romantika). V kasnejših spisih, zlasti zadnjih, se je tudi v Tavčarjevem jeziku *in* hudo uletel na začetku stavka ali odstavka, mirna pripoved ni segala tako pogosto po njem.

Zelo pogosten je na začetku tudi tak *in*, ki ima nekak posledični ali vzročni pomen, čeprav ne naravnost, vendar izraža več kakor samo časovno zaporednost. Velikokrat ga srečujemo celo v zvezi s prislovom *tako*: »Posavčev profesor je zopet tu, sedaj bo pa gotovo lepo vreme!« *In tako* je ... *In tako* sem se vpregel ... *In tako* se je zgodilo. *In tako* me Klara obiskuje skoraj vsako jutro (vse iz iste Tavčarjeve novelete). Včasih posledičnost ni tako izrazito izražena, kljub temu pa jo začetni *in* nakazuje: »Oj ti valček, ti moj val ... pljusni naju na kopnino!« *In* ubogal ga je val; *in* na breg do suhih tal lahko sodec je pomaknil (O. Župančič). Tak je tudi Gregorčičev sklep Jefejeve prisega: *In* izvrši prisego oče, *in* pade dekelce mladó ... Pri Iv. Cankarju imamo veliko zvez z bolj ali manj nakazanim nasledkom: Ni ti prav, da sem prisedel ... *In tudi* vem, zakaj ti ni prav. Neki zdravnik ... je omenil tisto besedo: »Ob smrtni uri se boš tresel!« *In* povedal nam je tole zgodbo. Prelep šopek je bil, napolnil je z omamljivim vonjem vso tesno lopo. *In* iz tega vonja so se nepoklicani samovoljno vili spomini. »Ste brali o tistem umetniku, gospod pisatelj?« *In* pripovedoval mi je o znamenitem grškem umetniku ... *in tako* je ozaljšal z »gospodom pisateljem« sleherni stavek. No, *in tako* ...

Na začetku stavka (odstavka ali dela) je torej *in* po svoji vezni moči še ohlapnejši kakor v notranjosti priredij. To je tudi razumljivo: miselne zveze so med samostojnimi stavki rahlejšje kakor med priredno stavčno enoto; zato so pa kajpak tudi vmesne zveze ohlapnejše in nakazovanje včasih kaj medlo. Pogosto pa je *in* na tem mestu res le stilizem.

5. S tem bi bil *in* v različnih vlogah pravzaprav obdelan, vsaj v glavnem. Vendar se mi zdi prav, če se po vsem povedanem kratko ustavimo posebej pri zvezi *in* z različnimi drugimi vezniki, zlasti podrednimi. O tem smo mimogrede že govorili (točka 2), češ da *in* veže istovrstne odvisnike kakor istovrstne stavčne člene; toda v takem *in* ni nobenih spornih vprašanj, zato take zveze tu izločamo. Lahko bi sicer tudi za take primere navedli zglede, ki nam v njih

vsa stavba stavka podere običajno pravilo, da pred takim *in* ne stavimo vejice; to velja zlasti tedaj, če so taki odvisniki vsak zase toliko razširjeni, da se nam izgublja čut za neposredno zvezo med istovrstnimi odvisniki. (Tak primer imamo n. pr. v Župančičevem stavku, ko utemeljuje epiteton »junaška pesem« za Njegošev Gorski venec: Junaška pesem, in še enkrat junška pesem! Ker poje o brezprimernem junaštvu v borbi za svobodo in lepšo usodo domovine in vsega sveta, *in ker* se pesnik ne boji pogledati v najstrašnejše prepade, preko katerih mora človeštvo na svoji poti v bodočnost, *in ker* ga ne potare in uniči spoznanje, da je zgodovina naroda neprestana, zagrizena in neusmiljena borba z mračnimi silami zla, s tiranijo, nazadnjaštvom in izdajo, ki ga vklepajo v verige in mu ne dajo dihati.)

Potrebno pa se mi zdi, da posebej spregovorimo nekaj besed o tistem *in* pred odvisniki, ki se zdi, da veže pravzaprav glavne stavke, n. pr.: Danes popoldne je bil prišel ta vdovec, *in ko* nas zvečer ni bilo, je takoj napel vse moči ... (Tavčar). Prvotno je stala vejica tako, kakor stoji tukaj; zadnjih 30 let se je začelo uvajati pravilo, da je vejico treba staviti za *in*, pred *ko*. Zakaj tako? Zato, ker zagovorniki te vejice pravijo, da *in* veže oba glavna stavka, torej: ... je bil prišel vdovec *in* ... je takoj napel ... Po ostri logiki se tako stališče dá zagovarjati. V težave pa pridemo koj ob drugem primeru: ... vstal (je) ter mi hitel naproti. *In ko* je došel do mene, se mu je videla na obrazu neka tesnost (Tavčar). Tu stoji *in* v absolutnem začetku stavka; očitno meri na povezavo misli v prejšnjem stavku. Tako bi lahko priredili tudi prejšnji primer: Danes popoldne je bil prišel ta vdovec. *In ko* nas zvečer ni bilo, je takoj napel vse moči ... Prav tako pa bi lahko napisal: ... vstal je ter mi hitel naproti, *in ko* je došel do mene, se mu je videla na obrazu neka tesnoba. S takimi premiki se spremeni le ozkost povezave, nič pa smisel. Če pa tako spremembo lahko izvedem, je jasno, da sodita *in ko* v obeh primerih v celoto in ju jezik kljub nasprotju logike ne loči. Prav tako v govoru v takih primerih ne delamo odmora za *in*, marveč pred njim. To nam potrjujejo tudi pesniki, ki s takimi skupinami začenjajo verze in jih ne ločijo na dvoje. Zaradi tega se mi zdi, da dejanska jezikovna raba ne potrjuje vejice po ostrem logičnem razčlenjevanju, marveč po tistem čutu, po katerem srečujemo take zveze pogosto na začetku stavka in koder ima *in* enako ohlapien pomen, kakor smo ga spoznali v drugih zvezah na začetku (točka 4). Vejico bi kazalo staviti pred *in*, ne za njim.

Da ima začetni *in* tudi v takih primerih različne pomene, nam priča dejanska raba. Največkrat je le nekak emfatični poudarek naslednjega veznika: *In ker* je prelepa — ah, moja zato ta zemljica bodi slovenska (Aškerc). *In če* je zaostalo daleč tam mesto ... in so samo sedaj pa sedaj visoko v zraku zašumele divje gosi ... *tedaj* je bilo na teh prostorih prijetno (Tavčar). Tu nam zveza med pogoji in nasledkom še določneje kaže, kako malo sodi *in* h glavnemu stavku, saj imamo tam posledični *tedaj*. Enako imamo pri Tavčarju še: Oj, tu moram stopiti vmes, *in ako* dobim kaj polomljenega, *tedaj* ... postanem surov ... Ali pri Prešernu: knjige mi berimo, *in kar* nam všeč bo, uzmat se učimo. Vse misli zvirajo 'z ljubezni éne, *in kjer* ponoči v spanju so zastale, zbude se, ko spét zarja noč prežene. Od zora srečen upaš do večera, ... *in ko* ti že priteče smrtna sraga, se še zaupljiv k nji pogled ozira Pri Iv. Cankarju je *in* v takih zvezah pogosto antitetičnega pomena: *In če* je bil res zgubil desnico, kako je tedaj ... polagal roke na rame? (Ona se je solzila.) On pa je samo rekel: »Zbogom!« ... *In ko* se je okrenil, je tudi njemu zdrknila vroča solza po licu. Pri dežju se mu je mudilo, *in ker* so bila vrata vestno zaprta ...

pograbil je ročno ključ... (Tavčar). Če v tem stavku poskusimo *in* zvezati z glavnim stavkom: ... *se mu je mudilo* ... *in je pograbil*, se nam pokaže, da je ta *in* vzročen: *zato je pograbil*; *in* pred *ker* torej le podkrepi vzročno vrednost veznika *ker*. Župančič stavi redno vejico pred *in*: ... iz njega (sc. narečja) bo z lahkoto razvil vsa slovnična pravila, *in kadar* bo v dvomu, najde tam oporo.

Že prej smo videli (pod 4) zvezo *in* z različnimi veznimi prislovi: *in potem*, *in zato*, *in tako*, *in tedaj*, *in nato*, *in vendar* itd. Pri vseh teh ima *in* predvsem poudarno moč in stilistično vrednost, ne pa samostojne vloge. Zato stavimo vejico po zahtevah naslednje besede. Žal je poudarjanje pravila, da pred *in* ne stavimo vejice, doseglo to, da je ne stavimo ne pred *in*, ne za njim, n. pr.: Že od nekdanj je človek strmel proti zvezdam (!) *in* ko je skušal razvozlati velike skrivnosti, se je vpraševal... Ob takih zvezah se pokaže še en razlog za vejico pred *in*; ko bi čutili tesno povezavo: *je človek strmel*... *in se je vpraševal*, bi rekli *in* pisali: *in se vpraševal* (brez *je*); dosledna raba pomožnika v takih zvezah kaže, da čutimo *in* povezan z odvisnikom kakor na začetku stavka.

Ali potem za *in* ne stavimo nikoli vejice v takih primerih? Pač, kadar čutimo odvisnik kot apozicijo; to pa čutimo ravno tedaj, kadar *in* res neposredno veže stavek ali stavčni člen za odvisnikom. Tak je primer v stavku: *Votlina je suha in* — ker je ne doseže nobena sapica — *tudi topla*; tukaj drugo povedno določilo nima svojega glagola, zato ga *in* neposredno priteguje k *suha*.

Take so se mi torej pokazale glavne vloge besedice *in*, tega otroka, ki se muza med odraslimi besedami in stavki in jih prijemlje za roko; to stori lahko samo otrok. Mnogoteri so njegovi pomeni in vloge, občutljiv je, in je treba ravnati z njim zelo obzirno, da nam prav služi.

Ilija Mamuzić

POPELJIMO MLADINO V SVET KNJIŽEVNOSTI

Mogoče trenutek za širšo diskusijo o našem pouku književnosti ni bil še nikoli tako primeren kakor danes. Nezadovoljnost z njim je prešla že kar v tradicijo, tako da se človeku za hip zazdi, kakor da smo po svoje že »vzdignili roke« in obupali nad spremembami, ki bi ga zares napravili za pouk *književnosti*. Vendar moramo v sedanjem času — namreč sredi splošne reforme našega šolstva — poiskati »korenine zla« in rešiti ta veliki pedagoško-psiho-loški, literarno-kulturni in socialno-politični problem.

Književnost se šteje, z drugimi umetnostmi vred, za vrhunsko emanacijo vsakega naroda, vendar je je po naših šolah malo, včasih pa sploh nič. Razni pogovori o »biografijah«, o »štirinajstem in petnajstem spevu *Osmana*«, o reformaciji in racionalizmu, o Ignjatovičevem fabuliranju in o Sterijeveh zgodovinskih dramah pa še o veliko veliko drugih témah — o čemer govori naša literarna zgodovina — to *ni* književnost, to je le *ponavljanje* podatkov iz zgodovine književnosti.

Če povrh tega pomislite, da se ti pogovori začenjajo v *prvem* razredu gimnazije, se pravi v času, ko petnajstleten učenec *nima* niti malo smisla za vse to, potlej boste še bolj prepričani, da drži, kar sem rekel. In če pomislite, da se ta učenec — ravno v tem času — stvarno zanima za *književnost* in da

vendar *niste* stopili predenj s književnostjo, potlej se boste obenem tudi pre-
pričali, koliko greši pouk, če mu streže s »Slovom ljubve« ali z »Novelo od
Stanca« ali pa s kakšnim drugim besedilom iz naše stare ali srednje književ-
nosti — ki so mu po jeziku, po motivih in duhu tuja . . . Ker pa se mora tega
kljub vsemu »naučiti«, se prebudi v njem namesto ljubezni *odpor* do knji-
ževnosti.

To pa se dogaja zato, ker je pouk književnosti — ne glede na vsa krčenja
programa, ki smo jih zadnje čase doživeli — še zmeraj pouk *zgodovine knji-
ževnosti*, se pravi nešteti podatkov specialne znanstvene veje, ki se je v zad-
njih sto letih razvila *vštric* z našo književnostjo. Ta panoga ima velike zasluge
za študij in pretres razvoja književnosti, a naj bo še tako dragocena, vendar
ne more biti zanimiva tudi za šolsko mladino, še posebej pa ne za mladino
te starosti. Mladina teh let, pa tudi še malo starejša, se na splošno ne more
zanimati za *pisatelje* in njihovo *celotno* delo, naš pouk pa je danes sicer res
skrčen na manj pisateljev kakor svoje čase, vendar je še zmeraj usmerjen na
pisatelje in vsa njihova dela. In tudi če je kje kakšen šolnik, ki se pri posa-
meznem pisatelju omeji na dvoje, troje izbranih del, se kaj rad na maturo
prikaže »odposlanec«, ki je — kakor so mi povedali na neki beograjski gimna-
ziji — »lani vrgel učenca, ker ni prebral nobene Sterijeve *drame*« . . .

Pravzaprav se ne mislimo spuščati v praktične zglede, pa naj so še tako
značilni simptomi vsesplošnega stanja našega pouka, temveč bi radi pokazali
normalen odnos mladine, pa tudi vseh drugih ljudi, do *zgodovinskih* zadev.
Vse bolj kot za »zgodovino« se zanimamo za *delo*, se pravi za ta ali oni roman,
pesem, povest, dramo in podobno. In šele potlej, ko spoznamo *več* del istega
avtorja, se nam po navadi prebudi zanimanje tudi za nekatere odlomke iz nje-
gove »zgodovine«. Delo zbudi literarnozgodovinsko zanimanje, ne pa narobe.
Za šolsko mladino je to kratko in malo psihološki zakon.

Če se učenec ogreje za kakšno *literarno delo*, se skuša kako prikopati
do tega, da bi mogel v njem, če ga je vzljubil, odkriti čimveč stvari, o katerih
bi mogel govoriti, se pravi raznih »elementov« dela, kakor so: snov, motivi,
ideje, osebe, način podajanja, pripomočki jezika in sloga in še mnoge druge
lastnosti, o katerih je slišal ali pa mogoče bral v kakšni oceni ali obravnavi
ali pa jih je mogoče tudi sam opazil. Želi nekako *podkovano* govoriti o delu,
ga obravnavati suvereno, uporabljati vse mogoče strokovne izraze in ga kratko
in malo bolje *razumeti* in ga nekam *kritično* pretresati. Želi si, naj bi se pri
pouku oborožil z znanjem, da bi mogel pri presojanju kvalitet posameznega
dela nastopati kot literarni kritik, pa čeprav majhen, kot človek, ki je »v stvari
doma«.

Pri vsem tem se učenec pri petnajstih letih zanima bolj za *literarno-
teoretično* kot za literarnozgodovinsko plat. Vendar to ni zanimanje za »teorijo
književnosti«, za njene neštete izraze in kategorije, še manj pa za njeno siste-
matiko; to je zanimanje za umetnino, za njene značilnosti, za to, da bi jih znal
prikazati s kakšnim bolj strokovnim izrazom, torej zanimanje za teorijo v *službi*
te ali one umetnine in književnosti nasploh. Po vsem tem bi bila nekakšna stara
»teorija književnosti« ravno tako zgrešena kakor njena posestrima »zgodovina
književnosti«. Vse skupaj je torej treba postaviti tako, kakor normalno stoji:
predvsem gre za *doživetje* umetnine in šele potlej za *posamezne* teoretične in
tudi zgodovinske poglede nanjo.

Predens pa razložimo, *kako* si zamišljamo vse to v naši šolski »zakonodaji«
in praksi, čutimo, kako nas ta pomenek sili, da bi bilo treba sprožiti neko

posebno *vprišanje*. Vse, kar je bilo povedano, sega v »svet spominov« slehernega človeka, ki je šel skozi srednjo šolo, še posebej pa v svet spominov — naših književnikov. Tudi piscu teh vrstic se zdi, da bi bilo za rešitev vprišanja, o katerem govorimo, zelo koristno, če bi tudi naši književniki posegli v debato, če ne drugače, vsaj s svojimi spomini na pouk književnosti v nekdanjih razredih. Spomini bi bili lahko pozitivni ali negativni, a naj bi bili že taki ali taki, v vsakem primeru bi bili dobrodošli za osvetlitev pouka. Iz njih bi spoznali, kaj jih je navduševalo, če jih je navduševalo, in kaj jih je spravljal v slabo voljo, če jih je spravljal v slabo voljo. Celo to mislimo, da bi bila danes vse prej kot neprimerna *anketa* o pouku književnosti, naslonjena na take spomine in na poglede naših književnikov. Pisec teh vrstic je že v svoji prvi zbirki prispevkov za pouk materinščine pokazal, kako je neka nemška anketa iz l. 1925 precēj osvetlila stanje, v kakršnem je bil pouk književnosti v nemških šolah. Eden izmed književnikov — da se dotaknemo samo ene drobtinice — je priporočil profesorjem književnosti, naj »delo samo *preberejo*«, ker očitno ni zaupal v njihovo »analizo«.

Če bi se tudi pri nas pokazalo tako ali podobno mnenje, bi bilo treba za to »bolezen«, neumetniško analizo, poiskati zdravilo, in sicer prav gotovo v *reformi* učnih metod, se pravi predvsem v reformi šol, v katerih se vzgajajo prihodnji šolniki, prihodnji »profesorji književnosti«, ki je na njihov račun tudi pri nas priletelo že precēj pripomb. Tako se spominjamo »apostrofe«, s katero je svoj čas Ulderiko Donadini končal svojo oceno »Pregleda hrvatske in srbske književnosti« Dragutina Prohaske (»Sedite, gospod profesor!«), spominjamo pa se tudi nekaterih »opazk«, ki prav te dni letijo na »profesorje književnosti«. . . . Koliko je to zelo pogosto mnenje utemeljeno ali pa mogoče ne, bi se pokazalo tudi iz ankete, ki si jo želimo in ki bi vsekakor — pa naj imajo ljudje take ali drugačne sodbe o profesorjih književnosti — precēj osvetlila vprišanje, o katerem govorimo.

Ko pa se s tem vračamo k načetemu vprišanju, našemu sedanjemu in prihodnjemu pouku književnosti, naj predvsem poudarimo: učenca *prvega* razreda gimnazije in drugih srednjih šol je treba *uvajati v svet književnosti*, ne pa v njen zgodovinski razvoj. Zato je treba iz *prvega*, pa tudi iz drugega razreda *odstraniti* zgodovino književnosti in v oba razreda *vpeljati književnost*. In kako? Ker so učencem teh let zelo blizu dela romantike, realizma in sodobne književnosti, bi kazalo v oba razreda uvesti *novejšo književnost* naših narodov, pa tudi *novejšo tujo književnost* v dobrih prevodih. Predvsem bi šlo za *izbrana* dela, za taka, ki veljajo za klasična in so najprimernejša za prikaz že omenjenih literarno-umetniških »elementov«. V obeh razredih naj bi se dijaki srečevali z najboljšimi literarnimi umetninami, jih doživljali, debatirali o njih in se tako polagoma *stvarno* uvajali v obsežni svet literarne umetnosti. Do zakonske uredbe o vsem tem bi mogli priti šele po vsestranskem pretresu: katera so najboljša dela, katera so »najbližja«, po kakšni vrsti naj bi šli, kakšne metode naj bi pri tem uporabljali, kakšen naj bi bil šolnik, ki bi vodil takšen pouk, in kakšni »učbeniki«, ki bi jih pri tem imeli, in prav gotovo še o marsičem, kar bi se naravno pritaknilo reformi te vrste. Mogoče bi se dalo — da omenimo samo nekaj — pomanjkanje učbenikov rešiti z nekakšnimi *antologijami* pesmi in proze, literarnih kritik in esejev — nekako tako, kakor na primer danes ravnamo z »berili« za nižje razrede, samo na bolj *strokovni* podlagi. Ob besedilih bi bile potrebne sugestije in napotila, razne vaje v odkrivanju omenjenih elementov in tako naprej. Nasploh naj bi bilo poglobitno načelo v tem, da bi se

učenci na podlagi *lastnih spoznanj* uvajali v literarno umetnost in se seznanjali z njenimi vsemi mogočimi pripomočki, ves čas pa v mejah, dostopnih vsakokratni starosti učencev.

Mimogrede naj omenimo, da bi se učenci s tem hkrati seznanjali tudi z *jezikovnimi in slogovnimi posebnostmi najboljših del*, se pravi s pripomočki, ki so močnega *vzgojnega* pomena tudi za prebujanje in razvoj lastnih izraznih zmožnosti; učenci bi spoznali ne samo vsebinske in idejne prvine najboljših naših in tujih besedil, temveč tudi njihove *formalno umetniške* lastnosti, zaradi katerih so le-ona dobila svojo moč in na katerih pravzaprav slonijo, obenem pa bi te prvine usvajali in tako tudi sami dobivali čedalje večjo moč v ustnem in pismenem izražanju. Tak način dela bi bil posebno uspešen, če bi se pri njem ravnali po metodah, ki jih za študij književnega dela priporoča pri nas že večkrat omenjeni Wolfgang Kaiser, profesor teorije književnosti na univerzi v Zürichu, seveda — prilagojenih za srednjo šolo in za naše pojmovanje literature.

Ko bi se učenci tako v prvih dveh razredih gimnazije že dodobra *seznanili z literaturo*, z njenim zapletenim tkivom in sestavom, bi imeli zadosti priprave, pa tudi zanimanja, da bi v zadnjih dveh razredih spoznali tudi njen *zgodovinski razvoj*. Zanimanje za zgodovino bi se tako naravno prebudilo, tako da bi bilo hkrati rešeno tudi psihološko vprašanje učencev in metode njihovega uvajanja v našo in vesplošno kulturno dediščino, ki se morajo z njo seznaniti vsi naši rodovi. Obenem s tem bi v razredu dobili tudi nekakšno zgodovinsko zasnovano »literarno teorijo«, ki bi jo sproti obravnavali že v prejšnjih razredih, vendar bi bila zdaj bolj ali manj sistematizirana. Ampak to bi ne bil več nekakšen tečaj z veliko verbalizma, razvit v obliki »predavanj«, ki so že vse preveč prešla v navado, temveč spet *obdelava teksta*, posebej izbranega in pripravnega za namen, ki ga hočemo doseči, za uvod v književnost in v njen zgodovinski razvoj. Pouk bi tudi v tem razredu potekal po *metodah*, ki se je po njih ravnal poprej, po *tekstovnih metodah* in vseh oblikah dela, ki so v zvezi s teksti ali jih je mogoče navezati nanje. Besedila pa naj bi bila značilna za posamezna *obdobja* našega in splošnega literarno umetniškega razvoja, seveda v zvezi s socialnim razvojem naših in drugih narodov.

Preden končamo, naj še posebej opozorimo na nekatere prednosti tega in takega uvajanja učencev v veliki svet književnosti. Ker bi bila pri celotnem delu za podlago besedila, najprej preprostejša in čedalje bolj zamotano in strokovno doživeta in nazadnje še zgodovinsko osvetljena, bi pouk popolnoma naravno lahko več skrbi kot danes posvetil *branju*, »spretnosti«, ki jo vse premalo gojimo, in s tem pravzaprav umetniški reprodukciji posameznih besedil. Ker bi bili ves čas navezani na tekste, bi prav tako lahko bolj pazili tudi na *lepo podajanje* (recitiranje); pri tem nikakor ne smemo misliti na staro in preživelo »deklamiranje«, temveč spet samo na umetniško reprodukcijo, bolj ali manj skladno z odbranimi verzi ali prozo. Tako bi lahko hkrati, bolj kot doslej, skrbeli tudi za splošno *kulturo govora*, ker bi se učenci pri obravnavanju posameznih vprašanj iz književnosti ves čas naslanjali na lastna čustvena in miselna dognanja, ki sama po sebi silijo k *natančnemu* izražanju, k niansiranemu govoru, k metaforičnemu in nasploh »lepemu« jeziku. Že prej pa smo povedali, kako pomembno bi bilo to za *ustno in pismeno* izražanje učencev.

Pouk književnosti bi se tako *otresel ozadja*, ki se ga doslej nikakor ni mogel iznebiti: *ozadja znanstvene panoge*, teorije in zgodovine književnosti. Kakor vidimo, bi se v prvih dveh razredih ne naslanjal na *teorijo* književnosti

(kakor je bilo svoje čase), pa tudi v zadnjih dveh razredih ne na *zgodovino* književnosti (kakor je doslej v teh dveh, pa tudi v vseh prejšnjih razredih). Pa bi se s tem otresel tudi *strokovnosti*? Kakor je razvidno iz do zdaj povedanega, bi se naslanjal na vse veje književnosti, vendar ne na enostavne izvlečke iz njih, iz te ali one discipline, kakor se je dogajalo do zdaj, temveč samo na zdaj te, zdaj one njihove *nauke*, preračunane zmeraj na to, da bi mogel učenec *čedalje popolneje in vse bolj strokovno doživljati in doumevati književno umetnost in njena dela*. . . Zato je treba ves ta predlog za reformo našega pouka — priobčen v sarajevskem »Prosvjetnem listu« leta 1957 ob prispevkih Hasana Đikića in Salka Nazečića v istem listu (številke 83, 87, 88 in 91) — jemati samo tako, kakor je bil mišljen: za prikaz *poti*, po kateri bi tudi v naših šolah lahko prišli do *pravilnega pouka književnosti*.

Pa vendar, naj bo gledanje naših literarnih zgodovinarjev, naših književnikov in naših predavateljev književnosti tako ali tako, naš pouk književnosti je treba *reformirati tako, da bo v resnici — pouk književnosti*. To terja od nas naša mladina, naša književnost in naša družba. In ta predlog nima nobenega drugega namena, kakor da sproži debato o nujno potrebni reformi in takoj pokaže eno izmed poti, ki po mnenju pisca teh vrstic drži k temu *nujno potrebnemu* cilju.

Članek znanega srbskega slavističnega pedagoga objavljamo tudi v našem listu, ker v živo zadeva pereč problem, kako za trajno pridobiti mladino za leposlovje in jo vsestransko, snovno in idejno, kompozicijsko in stilno, uvesti vanj. Zlasti pomembna in porabna je osrednja avtorjeva misel, da je treba na prvi stopnji srednje šole (bivša peta in šesta) kar največ brati in razčlenjevati novejše in sodobne tekste in šele na drugi stopnji preiti na literarno zgodovino. To bi se dalo doseči v precejšnjem obsegu že ob sedanjem učnem načrtu za gimnazije: ob kvalitetnih delih ali odlomkih, zbranih in dostopnih v posebni antologiji, bi hkrati lahko obravnavali tudi literarno teorijo. — *Opomba uredništva*.

Allonz Kopriva

BARVA KOT PRIPOMOČEK PRI SLOVNIŠKEM POUKU

Preizkušeno je dognanje psihologije, da otrok hitreje dojema nove pojme, če sodelujejo pri tem kolikor mogoče vsi njegovi čuti, predvsem sluh, vid in tip.

To dognanje se dá izvrstno uporabljati tudi pri slovniškem pouku, saj vsi vemo, da je za otroka slovnica najtežja panoga jezikovnega pouka. Posebno nekatera poglavja moramo ponazoriti in večkrat utrjevati z mnogimi primeri, preden jih učenci razumejo in si prisvoje pravila.

Taka poglavja iz slovnice so n. pr. razlikovanja med posameznimi besednimi vrstami in stavčnimi členi, kakor med prislovnimi prilastki in prislovnimi določili, dalje raba besednih vrst v stavkih, skladnost stavčnih členov in besedni red v stavku, glagolska prehodnost, poglavja iz nauka o glasovnih spremembah, iz nauka o besedah in drugo.

Za ponazarjanje teh in drugih slovniških pojmov, ki delajo učencem težave večkrat tja do mature, nam lahko spretno služijo barvniki in barvna kreda, ki jo tudi pri podajanju gramatike še vse premalo ali pa sploh še skoraj nič ne uporabljamo.

Čeprav je bilo napisano o psihologiji barv že mnogo tehtnih razprav, smo ta teoretična spoznanja v šolski praksi zelo malo uporabljali tam, kjer bi jih mogli in morali. Saj ne dajemo prednosti niti beli kreda, ampak sloni učenje še vedno v glavnem na govorjenju. Zgolj slušno dojetanje pa je tudi pri jezikovnem pouku vse premalo. Zato je sodelovanje vizualnega in motoričnega živčevja nujno potrebno tudi pri pouku slovenske in seveda tudi vsake druge slovnice. Toda ob toliko pojmih je zgolj bela kreda na črni ali rumena na zeleni tabli za ponazarjanje toliko slovniških pojmov premalo. Nekateri si pomagajo s tem, da močnejše pritiskajo s kreda posamezne besede, obrazila, korene, predpone, pripone ali da poudarjajo z različnim podčrtavanjem, okvirjenjem, šrafitiranjem, s puščicami, s sistemom kvadratov ali krogov, kakršna je pač duševna starost učencev.

Pri hitrem delu na višji stopnji, pri ponavljanju in utrjevanju učne snovi, je tak način ponazarjanja dober in praktičen. Na obvezni šoli pa je barvna kreda za hitrejšo, bolj temeljito in trajno dojetanje in spoznavanje posameznih osnovnih pojmov tudi pri jezikovnem pouku izredno uspešno ponazorilno sredstvo. To ne velja le za otroke, ki so bolj vizualni in motorični tipi, ampak tudi za tiste, ki se duševno počasneje razvijajo ali imajo šibko razvit jezikovni center v možganih ali, kot pravimo, nimajo posluha za jezik.

Lastne dolgoletne izkušnje so me prepričale, da je bil pri teh otrocih uspeh bolj viden in trajen, ne glede na to, da je bila tudi koncentracija celotnega razreda močnejša in aktivnost večja, če sem uporabljal barvno kreda, otroci pa barvne svinčnike.

Barva ni le estetsko, ampak tudi živčno ugodno vplivala na otroke, ker je pospešila delovanje vidnih živcev, medtem ko je mnoge učence zgolj črno-bela tehnika prej uspavala kot spodbujala k sodelovanju. Še posebej pa je učencem ponazarjanje z barvno kreda na prijeten in lahek način pojasnilo mnoge zanje težke pojme in medsebojne odnose besed v stavkih. Pomislimo samo na to, kako veliko vlogo imajo v današnjem vsakdanjem življenju pisane barve na tiskanih in svetlobnih reklamah, v ilustriranih listih in opremi knjig, v otroški literaturi, na igračkah, oblekah itd. Nešteto je barvnih efektov, ki otroku in odraslemu pritegnejo pozornost, ga razveseljujejo in celó povečajo njegovo storilnost.

Ali se zavedamo, da je tudi v tem pogledu šola zelo odmaknjena od življenja? Morda se bo komu zdelo pretirano, da bela kreda na črni (danes tudi zeleni) tabli, ki jo otrok najmanj trinajst let dan za dnem doživlja kot preprost barvni vtis, polagoma zgubi nekaj privlačnosti. Prav gotovo se to dogaja pri slovniškem pouku. Drugod, pri fiziki, risanju, prirodoopisu ipd., učitelj lahko, če je dober risar, še vedno močno pritegne otroka.

Šolska reforma naj bi tudi v tem pogledu prinesla v razrede več veselosti, razgibanosti in življenja, da bodo tudi pri predmetih, ki na videz niso zanimivi in življenjski, pa so potrebni za razvoj otrokovega logičnega mišljenja, čustvene prizadevnosti in dejavne volje, upoštevana vsa didaktična načela in ponazorilni pripomočki, ki pospešujejo otrokovo aktivnost in mu omogočajo hitrejšo razumevanje in trajno obvladovanje učne snovi.

Če smo zamenjali črno popleskano tablo z zeleno in belo kreda z rumeno, smo sicer ustregli deloma higienskim predpisom, čeprav se tudi o tem mnenja znanstvenikov ne ujemajo, ničesar pa še nismo reformirali pri pouku samem.

S tem člankom bi rad navdušil vse tovariše, ki poučujejo na obvezni in nižji strokovni šoli slovenščino, da poskusijo uporabljati pri razlagi nove snovi

v slovnici tudi barvno kredo. Seveda barvna kredo sama brez psihološko in metodično pravilno podane snovi ne bo odpravila iz učencev odpora proti večkrat osvoženi slovnici. Ravnati se moramo namreč tudi pri tem po učnih načelih in po sistemu, sicer bomo vnesli v že tako težak slovniški pouk zmedo, učence pa zavedli v nepravilen odnos do predmeta.

Najprej se moramo odločiti za barvno skalo; ta ne sme biti preveč obsežna in iste barve morajo pomeniti iste slovniške pojme.

Tako bi uvedli za ponazarjanje slovniških izrazov za stavčne člene tele barve: za povedek rdečo, za osebko besedo modro, za predmet rjavo, za prislovno določilo zeleno, za prilastek rumeno.

S kredami omenjenih barv besede ali podčrtamo ali pa jih v celoti izpišemo. To gre nekoliko počasneje in pri tem porabimo precej barvne krede, zato tak način uporabljamo le tu in tam. Iste barve uporabljamo tudi za odvisnike v podredjih, to je za označevanje povedkovega, osebkovnega, predmetovega, prilastkovnega in prislovnega odvisnika, ker tako učenec še lažje spozna, da je odvisnik le podaljšan stavčni člen prostega stavka. Tudi natančnejše specificiranje prislovnih odvisnikov bo tako učencem bolj razumljivo.

Učenci se barv tako navadijo, da se po nekaj vajah že »igrajo stavke«. Načrtamo jim na tablo samó razne barve in namesto njih vstavijo učenci besede za posamezne stavčne člene. Tudi pravilno zaporednost stavčnih členov s tem dobro ponazorimo. Da varčujemo z barvno kredo, moremo za take brezbesedne simbolizirane stavke, h katerim učenci sami poiščejo primerne besede ali pa stavčne člene, uporabljati lepljive barvne trakove in flanelografe.

Tudi za določanje besednih vrst moremo uporabljati ustrezno barvno kredo: za samostalnik modro barvo kakor za osebko besedo, za pridevnik rumeno barvo kakor za prilastek, za zaimek rožnato, za števnik navadno belo, kakor pri računstvu, za glagol rdečo kakor za povedek, za prislov zeleno kot pri prislovnih določilih, za predlog rjavo, za veznik oranžno, za medmet vijoličasto.

Mnogokrat učenci zamenjujejo samostalnik in prislov, nedoločni zaimek in pridevnik, veznik in predlog, z barvnimi vtisi pa jim razpoznavanje zelo olajšamo.

Barvno kredo lahko uporabljamo tudi za posamezne sklone: za imenovalnik belo, za roditeljsko rumeno, za dajalnik modro, za tožilnik rdečo, za mestnik zeleno, za orodnik rjavo.

Učenci zelo težko razlikujejo prislovno določilo in prislovni prilastek. (Ali ga ne bi raje imenovali predložni prilastek, kakor imenujemo tudi predložni predmet?) Primer: 1. Koča *na vrhu hriba* je pogorela. 2. *Vrhnja* koča je pogorela. 3. *Na vrhu hriba* je pogorela koča.

Res je, da razvidi učenec že po pravilnem vpraševanju, ki je zelo važno pri slovniškem pouku, da mora biti izraz »na vrhu hriba« v prvem stavku prislovni prilastek, ker po njem vpraša: Katera koča je pogorela? Drugi stavek, kjer učenec strne vse tri besede v eno: »vrhnja«, mu to potrjuje. V tretjem stavku, kjer spremeni vrstni red besed, pa ugotovi, da je »na vrhu hriba« prislovno določilo kraja, ker vpraša po njem: Kje je pogorela koča?

Vendar dojemamo to bolj slušno. Če kurzivno tiskane besede označimo z rumeno v prvem in drugem stavku in z zeleno v tretjem stavku, mu bo razloček bolj jasen in si ga bo bolj zapomnil, ker sodeluje tudi z vidom.

Tudi glede rabe predlogov se dá izkoristiti barve. To velja posebno za predloge, ki se vežejo z več skloni.

Primer:

Dal sem knjigo *na* polico. Kam?

Knjiga leži *na* polici. Kje?

Samó pravilo, da zahteva predlog »na« na vprašanje »kam« četrtri, na vprašanje »kje« pa peti sklon, ni dovolj prepričljivo, ker se za predlog »med« tudi na vprašanje »kje« rabi šesti sklon. Z *rdečo* barvo zato podčrtamo ali izpišemo predlog in obrazilo k predlogu pripadajočega samostalnika, ki stoji v tožilniku, z *zeleno* barvo pa, ker stoji v mestniku.

Tudi pri obravnavi glagolske prehodnosti si pomagajmo z barvo. V stavku: »Vojaki so prisegli zvestobo domovini, da jo bodo ohranili pred sovražnikom« podčrtamo povedek glavnega stavka rdeče, predmeta pa rjavo. Razen tega podčrtamo prvi predmet rdeče, drugega pa modro, ker stoji prvi v četrtem, drugi pa v tretjem sklonu. Z istima barvama podčrtamo še enkrat povedek. Učenci razvidijo iz stavka troje: da prehaja glagolsko dejanje z osebkoma na predmet, da stoji en predmet v tožilniku, drug pa v dajalniku in da zahtevajo glagoli določene sklone; to razvidijo še bolj neposredno iz odvisnega stavka, kjer glagol »bodo branili« zahteva tožilnik in orodnik; to spet naznačimo z rdečo in rjavo barvo. Razumljivo je, da vsega tega ne ponazorimo učencem naenkrat, ampak postopoma, ko pride snov na vrsto, le pri ponavljanju obdelanih stavčnih členov in glagolov moremo navedene ugotovitve utrditi v isti učni uri. Pri prvi obravnavi kakšnega slovniškega poglavja naj bi bili primeri preprosti, brez besed ali stavčnih členov, ki jih še nismo obravnavali. Če torej obravnavamo glagolsko prehodnost, naj bodo v stavku poleg povedka in osebke besede samo predmeti. Šele pri utrjeni snovi moremo dodati n. pr. prislovna določila, ki jih sicer pri obravnavi prehodnosti glagolov učenci tako radi zamenjajo s predmeti.

Pri ponazarjanju prevoja, ki ga je treba znati tudi zaradi lažjega razumevanja tujih jezikov, n. pr. spregatve krepkih ali nepravilnih glagolov, je uporaba barvne krede zelo važna. Ravno tako pomaga tudi pri obravnavi pojmov »prosti in zloženi stavek«, »priredje in podredje«, »stopnje odvisnikov« itd.

Skratka: nešteto je primerov, pri katerih nam barve pomagajo približati otroku tudi teže razumljive slovniške pojme, učenci pa zelo radi in z veliko vnemo sodelujejo, ko prepisujejo in prerisujejo s table z barvami ponazorjeno slovniško snov, in s prizadevnim veseljem izdelujejo tudi podobne domače naloge.

Pripomniti pa je treba: Kadar gre za samostojno oblikovanje stavkov ali vpisovanje posameznih besednih vrst, moramo otrokom vselej povedati, iz katerega življenjskega območja naj zajemajo primere. Napačno je namreč dati naloge s podobno skopimi besedami: »Napiši sedem stavkov s predmetom v orodniku!«

Pravilno se glasi taka naloga: »Napiši sedem prostih (ali zloženih) stavkov iz območja športnega življenja (ali železniškega prometa, poljskega dela ipd.) s predmetom v orodniku! Pazi na pravilno pisavo ‚s‘ in ‚z‘! Podčrtaj predmet z rjavo barvo!« S tem olajšamo otroku miselni proces in ga navedemo h koncentraciji. Saj je tudi v življenju tako, da si človek z raznimi tehničnimi pripomočki poenostavlja delo. Ugovor, da odvajamo s tem otroka od samostojnega mišljenja in da ga odvrčamo od stvarnega življenja, ki zahteva od človeka, da zna prenesti napore in prebroditi težave sam, ne velja pri taki učni snovi, ki je abstraktna, in na taki stopnji otrokovega razvoja, kakršna je nižja in srednja stopnja osnovne šole, to je prvih šest let obveznega šolanja.

Ocene in poročila

GLEDALIŠKA ŽEPNA BIBLIOTEKA

Spričo občutnega pomanjkanja domače gledališke literature predstavlja nova knjižna edicija z oficialnim naslovom »Knjižnica Mestnega gledališča«, ki jo je začelo izdajati ljubljansko Mestno gledališče, razveseljivo in prikupno zamisel. Oče te zamisli (o kateri so slovenski dramaturgi že večkrat premišljevali) je urednik zbirke Dušan Moravec.

Gledališče je Slovencem kot le malokateremu narodu malone nepogrešljiv sestavni del kulturnega življenja. Okrog sedem sto ljubiteljskih družin ter organsko iz njih zrasla svetovljanska poklicna gledališka dejavnost nam to trditev v celoti potrjujejo. Gre za bogato gledališko prakso in njen dokaj skromni publicistični in znanstveni odsev. Gledališka »bibliothèque de poche« bo tako lahko opravljala del te funkcije. Na eni strani bo posrednik med odrskimi deskami in občinstvom, prevodnik gledaliških teoretičnih in praktičnih spoznanj, ki bodo morala slej ko prej oploditi in preroditi naše ljubiteljstvo, če naj vnaprej igra in ohrani mesto, ki ga v slovenski literaturi ima. S pridom pa bosta po teh edicijah segla tudi poklicni gledališčnik in raziskovalec. Še posebej pomembno vlogo bo zbirka lahko odigrala s tem, da se je urednik odločil natisniti nekatere gledališke tekste, ki prekašajo povprečno raven sodobnih del. To funkcijo so začeli v zadnjem času opravljati delno že gledališki listi naših gledališč. Prav bi bilo, da bi se po tej zbirki seznanili z najboljšimi dosežki naše gledališke publicistike: s kritiko, dramaturško esejistiko vidnejših kulturnih delavcev. V letošnji zbirki bodo izšli Kreftovi dramaturški zapiski, sledili pa bi jim lahko še številni drugi. In naposled bi kazalo posredovati širšim krogom spoznanja in dognanja velikih gledaliških praktikov in teoretikov. Taka, širokemu krogu bralcev dostopna in cenena biblioteka bo za razvoj slovenske gledališke kulture opravila sila pomembno vlogo.

Prva zvezka te edicije sta pred nami. V prvem je Mestno gledališče ovekovečilo svojo najuspelejšo uprizoritev »Večer v čitavnici«. Urednikov uvod je posvečen zgodovini uprizoritve od zamisli do triumfa, ki ga je bila deležna ob zaključku na Sterijinem pozorju v Novem Sadu. Zares zanimiva je bila ta uprizoritev. Bila je ogledalo, v katerem so se ogledale vse slovenske generacije. Najstarejši so bili malone solzni in objokani, ko je Janez Bleiweis izpovedal svoj »psevdoevolucionarni« evangelij, srednja generacija se je ob kranjski uprizoritvi krohotala, mlajši skorajda niso vedeli, kam z vsem tem napihnjenim slovanstvom in Majko Slavo! Resnično je lahko predstava ugajala le razgledanemu gledalcu. Ali naj je bilo kakorkoli že: troje Vilharjevih enodejank, garniranih z vsem, kar nam še danes pojem »čitalništvo« pove, je v režiserjevem okviru zaživelo v vsej gledališko-zgodovinski bornosti in prikupnosti. Z »Večerom v čitavnici« je prireditelj (lahko bi zapisali: avtor) Mirko Mahnič duhovito in dostojno monumentaliziral naša preporodna in čitalniško gledališka prizadevanja. Razumljivo je, da brez uprizoritve ostaja besedilo zgolj mrtva zgodovina, oživljen spomin nanjo pa je vendarle lep, lep kakor spomin na daljno pobeglo otroštvo. Nekaj otožno slovenskega, nekaj prisrčno domačijskega in ganljivega, nekaj, od česar se poslavljajš z dobrohotnim smehom, ki ne žali, je bilo v tem otroškem čitalniškem gledališču, v tej šoli naše »narodne vednosti in zavednosti«, saj je ob redki slovenski knjigi predstavljal čitalnica edin kraj, kjer se je razvnelo naše zapoznelo meščanstvo in malomeščanstvo v »narodnem navdušenju«.

Skrbno napisane in doživete opombe prireditelja govore za to, da je imel prireditelj pred očmi tudi uprizoritev v Prešernovem gledališču. Te opombe bodo prenekaterega kulturnemu delavcu pomagale poustvariti in podoživeti slovensko resničnost šestdesetih let, saj je pričujoča knjižica izšla tik pred stoletnico mnogih naših kulturnih ustanov, ki so bile spočete v tej »dobi brstenja in cvetja«.

Drugi zvezek z naslovom Pomenki o sodobnih dramah obsega nekakšen retrospektivni izbor dramaturgovih člankov, kakor jih poznamo iz gledališkega glasila. Moravčevo pisanje ni učenjakarsko in abstraktno. Njegovi gledališki pomenki so pisani v prijetno kramljajočem tonu in le taki so lahko dostopni vsem gledališkim gostom. Hvaležno bodo rabili tistim, ki pouprizarjajo njegov repertoar. Moravčev pogled na umetnost je in hoče biti vsekdar preprost, brez pompa in filozofskih komplikacij ter predvsem gledališki. Prav v tem je odlika in svojevrstnost njegovih gle-

daliških premissljevanj. Zdaj, ko jih je zbral v knjigo, se je razgrnila pred našimi očmi pisana, pa vendar enotna slika njegovih programskih prizadevanj, nihajočih med komorno moderno igro in »pozabljeno« slovensko dramo (Leskovec, Remec, Grum), adaptacijo (Vilhar) in dramatizacijo (Cankar, Kozak).

Priznati moramo, da tak izbor, kakor se nam kaže malone s perspektive desetletja, uspešno dopolnjuje programske naloge osrednje gledališke hiše. Novi knjižnici, ki bo nemara vsaj delno izpolnila vrzel med gledališko prakso in njenim publicističnim in literarnim odsevom, pa želimo, da bi se uveljavila, kakor se je uveljavilo gledališče, kjer je bila spočeta.

Rado Jan

DVOJNA MERA

Vsi vemo, da ne kaže meriti z dvojno mero: če si strog enemu, bodi še drugemu, če popuščaš, popuščaj vsem enako — če presojaš reči enakega značaja. In vendar ima človek včasih občutek, da na jezikovnem področju merimo krivično, z dvojno mero.

Čeprav je jezikovne kritike še vedno premalo, se vendarle dostikrat primeri, da kritik kako literarno delo pošteno »skrtači« tudi v jezikovnem pogledu: slovniško, pravopisno, slogovno — vsega ga pretiplje, prešteje mu vejice in še tiskovnih pomot ne pozabi. To je navsezadnje čisto prav, kritikom ni kaj očitati. In vendar!

In vendar je v našem tisku vse pogosteje opaziti dela, ki jim ni mogoče reči drugače kot nepismena: njihovi avtorji kratko malo ne znajo več svojega jezika. Pri takih objavah se krivda ne ustavlja pri avtorju, treba se je vprašati naprej: Kdo je kriv, da je mogla tako popačena slovenščina med ljudi? Saj vemo, da ima tako jezikovno skrpucalo več vpliva kot deset jezikovnih kritik. Popularen slovenski tednik je recimo pod naslovom nekega članka objavil takle stavek: »Če bi bile vstopnice štokholmskega kina »Črna mačka« bele, sive, zelene ali kakšne druge neupadljive barve namesto rdeče, ne bi bil več hraber 25-letni Šved Evert Stenmark danes živ in nam ne bi mogel pripovedovati o osmih dneh pod lavino, ki bi kmalu postala njegov grob.« Kdor lahko zapiše tak stavek, je gotovo »nepismen«: ne čuti, kdaj je beseda neslovenska. Ali pa to čuti urednik, ki dovoli, da kaj takega izide?

Pa to je le majhen zgled, zakaj tako so napisane cele knjige. Na čistem slovenskem področju so taka dela sicer redka, čeprav tudi niso povsem nemogoča. Več jih je že na robu literature, v publicistiki, posebno prevodni. Največ pa jih je gotovo v strokovni literaturi in v znanstvenih panogah. Rekli bi, da se s tem jezikoslovci vse premalo ukvarjajo in da tako nastaja nepopravljiva škoda. JiS bi si morda lahko za letošnji ali za prihodnji letnik zastavil kot posebno in pglavitno nalogo, da razišče slovenščino v naši strokovni in znanstveni literaturi.

Oni dan mi je prišla v roke knjiga »Hidrogeologija in vodno gospodarstvo krasa«. Napisal jo je dr. ing. Franc Jenko, izdala Državna založba Slovenije 1959. Delo obsega 240 strani velikega formata. Kajpada ga ne morem strokovno presojeti, to bodo opravili drugi, poklicani za to. Zanimalo me je v jezikovnem pogledu, vendar mu tudi jezikovne ocene ne mislim pisati, zakaj v ta namen bi bila potrebna kar majhna brošura — dokazala pa bi isto, kar bo pokazalo že nekaj citatov: da avtor ne zna pisati po slovensko. Kaj je tega krivo, ne vem, neka znamenja kažejo, da je daljši čas živel v srbskohrvaškem okolju. Bodi kakor že, jezik v navedenem delu je tak, da se človeku večkrat kar ježijo lasje.

Kar pogledjmo! »Z merskimi raziskavami in približevanjem njih zaključkov bo slika o krasu vedno prirodnejša, ki jo bo treba v ogrodjih, čeprav spričo neobvladljivosti prostorskih razmer pod zemljo v idealiziranih pojavih, še fizikalno utrjevati« (str. 9). To ni samo jezikovno zanič, temveč tudi — vsaj za laika — nerazumljivo! Zagovorniki teorije, da bi se moralo tudi v slovenščini težišče od glagola prenesti k samostalniku, bodo našli v tej knjigi obilo gradiva, nad katerim se bodo morali zamisliti. Recimo: »Raztegnjenje obarvanosti obrha v barvni val je posledica medsebojno neznanega učinka difuzije barvila v vodi in različnih vodnih pramenov« (82). Razne neslovenske zveze kažejo, da avtor sploh ne ve več, kako se kaj veže v slovenščini: »... je nujno čim boljše poznavanje...« (136), »je bilo po Brodarju odkopano nad 2000 izdelkov...« (11), »da je kras v Sloveniji... obilo raziskavan in proučavan...« (33), »Neenotno je opredeljevanje vodotokov na kraške in nekraške« (159). O podobnem neznanju govorijo čudne besede: »preterana vrtnja« (169), »Že odavna se skuša« (218), »raztolmačljivo, razgolevanja« (130), »krajinozaščitno« (205), »oku-

žavanje« (168). Včasih se človeku zazdi, kakor da bere kakšen drug jezik: »Na krasu je v glavnem provajalnost ponornov in obrhov usklajena s provajalnostjo podzemnih rovov...« (93); »Ogromne gube, podrinjenja, prerinjenja in narinjenja mezocoičnih apnencev... razodevajo izredno tektoniko... vsaj do miocena, od kadar že obstajajo enosmerno nagnjeni skororavniki in podolja kot znak mirnejše tektonike« (133); »...dočim naj se za druga sredstva upošteva ustrezna navodila...« (47), »Sežigalo se je gumo na drveh, (je pa potrebna opreznost zaradi možnosti preokrenjenja smeri prevetravanja«) (55); »Potrebna pa je opreznost, da se ne bi s preuranjenimi in neproučenimi ukrepi povzročilo nepopravljive škode...« (169).

Lahko bi naštevati še naprej, pa je menda dovolj. Škoda prizadevno napisanega dela — verjetno je sad avtorjevih dolgoletnih raziskovanj, vendar so dognanja podana v taki obliki, da se bo Slovenec jezil, ko jih bo bral. (Mimogrede rečeno: tudi angleščina v povzetku bi bila lahko boljša in z manj tiskovnimi napakami; pomota je že »oecconomy« v naslovu, saj Angleži pišejo »economy«.) Mar se je tako mudilo s takim rokopisom v tiskarno? Komu bo naglica koristila, ko je delo izšlo v tako nesprejemljivi obliki? Sicer pa se je slaba navada; da dela izhajajo jezikovno nepregledana in nepopravljena, tako razpasla, da bi bilo treba pogosteje opozarjati na knjige, ki so sad takega neodgovornega početja.

J. G.

PREMALO PREGLEDAN ROKOPIS

Ob dobrem prevodu mora imeti bralec občutek, da bere izvirnik. Tega občutka pa ne bo mogel imeti ob knjigi Đura Kladarina »Zlom četrte in pete okupatorsko-kvislinške ofenzive« (DZS 1959, 452 strani), ki jo je prevedel F. P.

Prevajanje iz srbohrvaščine ni lahko. Zlasti težavno pa je prevajanje vojaškega izrazoslovja. Vendar je škoda, da je prevajalec F. P. grešil celo tam, kjer bi mu res ne bilo treba. Tako pri njem enote kar naprej *izvršujejo* napade, operacije, mobilizacije, čiščenja, manevriranja, bombardiranja, izpade, obračune, obkolitve, priprave, premike itd., namesto da bi preprosto napadale, operirale, mobilizirale, čistile, obračunavale, obkoljevale, se pripravljale, premikale itd. Pri njem enote osvajajo nazaj, namesto da bi zopet osvajale, podzemajo čiščenje vasi od ustaške milice itd.

Srbohrvaščina je prevajalca prevečkrat zapeljala na kriva pota. Tako brez potrebe piše brezmočne namesto šibke, slabotne, izbegavati namesto izogibati se, obruševanje namesto strmoglavljenje, neprijatelj, neprijateljski namesto sovražnik, sovražen. Tudi izraza strelba in oslepovanje sta narejena preveč suženjsko.

A ne mislimo več naštevati. Človek se le upravičeno čudi, kako se je mogel takšen prevod sicer pomembne in mikavne knjige zmuzniti iz uredniških rok, ne da bi ga bil kdo pred tiskom pregledal. In to je že drugi primer v nekaj mesecih. Prvi je bil prevod Prikrilove knjige »Pekel na Pacifiku«. Napake v »Peclu« in »Zlomu« so si na las podobne. Ali je prevajalec obeh knjig isti? Napake pravijo: da.

T. G.

OPOMBE K JURČICU IV IN V

Četrta knjiga. — *Golida.* Dejanje te črtice je pisatelj postavil v Ponkračev mlin, ki je stal »čisto na samoti in odljudni dolinici pri majhnem potoku«. Ves opis kaže, da je imel Jurčič pred očmi katerega izmed mlinov ob Višnjici, ki teče nedaleč od Muljave in se pred vasjo Krko izliva v reko Krko.

Zupanc pravi po ustnem izročilu, da se je dogodek s francoskima vojakoma, ki sta hotela imeti kokoš (gallina), zgodil v času francoske Ilirije, in sicer pri Ovničku v Krški vasi (sedaj št. 10) blizu Krke. V Napoleonovih četah je bilo tudi mnogo italijanskih vojakov, ki so znani kot veliki prijatelji kuretine; to so pri nas pokazali tudi med okupacijo 1941—1943. Ovniček, ki vojakov ni razumel, je na zahtevo prinesel golido. To anekdoto je Jurčič gotovo slišal, a jo je v črtici po svoje zasakal. Zato je tudi zapisal, da je Golida »povest po resnični dogodbi«. Ni verjetno, da bi vojak mlinarja do smrti pobil z golido, in tudi v krških matičnih knjigah ni potrdila za to. Janez Oven iz Krške vasi (roj. 1792) je namreč imel z ženo (Marijo Podržaj, roj. 1795) med leti 1810—1823 pet otrok!

Iz francoskih časov se je v okolici Muljave do danes ohranila tudi zgodba o »zibanju Francoz«, ki je pa Jurčič nikjer ni obdelal. Takole se pripoveduje: Francozi so prišli v vas Mrzlo polje blizu Stične. Nastanili so se pri ponosnem posestniku

Mlakarju (Nadrahu). Neki vojak je zagledal velike »pečne kadunje« (nečke), v katerih so ženske kruh mesile. Vojak se — ali iz objestnosti ali za šalo — uleže v kadunjo in ukaže gospodarju, naj ga ziblje. Mlakar, dasi nerad, je moral ubogati, zraven pa si je pel: »Vsaka stvar le en cajt trpi!« Tako je prišlo Mlakarjevo zibanje v pregovor, ki se še danes sliši. Kadar hočejo ljudje reči, da bo to ali ono kmalu minilo, ali če hočejo označiti nestanovitnost kakega človeka, pravijo: »To je pa kakor Mlakarjevo zibanje! Ne bo dolgo trajalo!«

Podobne zgodbe o »zibanju Francoža« so znane tudi drugod. Dr. J. Gruden (Spomini na Francoze, ZMS 1911, 21) piše: »Najbolj pa je znana po Gorenjskem neka druga epizoda: V kmetski hiši so se bili nastanili francoski vojaki. Eden izmed njih se uleže v zibel in ukaže, naj ga gospodar ziblje. Hudomušni Gorenjec se ni branil in hladnokrvno je zibal prevzetneža, zraven pa pel: »Vsaka reč le en cajt trpi!« Nankrat krepko zaziblje, da se je vojak zvrnil na tla. — Ne vem, koliko je resnice na tej pripovedki, ki jo je videti večkrat naslikano na končnicah čebelnih panjev, gotovo pa dobro izraža mišljenje ljudstva, ki se je ob raznih nadlogah tolažilo s tem, da jih bode kmalu konec.« — V Trziču na Gorenjskem sem pred desetimi leti slišal od nekega starčka pregovor, ki je prav gotovo v zvezi s to zgodbo ali pa celo njen odlomek in oponaša Napoleonove italijanske vojake: »Tri koránte, tri koši — vsaka reč le en cajt trpi!«

Str. 34: stari cerberus = pes, ki čuva vhod v podzemlje (grško bajeslovje). — Str. 59 in 60: Dvanajst sto zaznamovanih! in »ubežen Tomaž« je robata »duhovitost« podobne vrste kakor tista, da sta bila sveti Kozmek in sveti Domen »dva konjederkina brata« (III, 219). Jurčič to piše z namenom, da pokaže, kako po svoje so nekateri obračali besede sv. pisma. V Razodetju 7, 5—8 se bere (na praznik vseh svetnikov) o dvanajst tisoč zaznamovanih, o nevernem Tomažu pa pripoveduje evangelist Janez 20, 24—29. — Str. 69: razstavka meščanov razlaga Rupel: kup, krdelo, gruča. To je po pomenu sicer pravilno, dodati pa je treba, da je razstavka deset snopov žita, v prenesenem pomenu tudi gruča, krdelo. Jurčič piše tudi: razstavka dreves (III, 100). — Str. 75: citat iz sv. pisma je vzet iz 1 Kor 7, 8. V Wolfovi izdaji 1856 se glasi: »Dobro je zanje, če takó ostanejo, kakor tudi jest.« — Str. 79: o pohujšanju beremo pri Mateju 18, 7—9. — Str. 84: priliko o usmiljenem Samarijanu je zapisal Luka 10, 25—37. — Str. 85: Luka Resar. Hišni priimek Resar je v okolici Muljave dokaj pogost (na Oselici, na Sušici). — Str. 113: o Noetovem sinu Kamu 1 Mojz 9, 18—25; o Jožefu, ki so ga prodali bratje, 1 Mojz 37, 12—36. — Str. 123: da je B. Tirtelj od leta do leta »lepo rastel pred Bogom in pred ljudmi«, spominja na Lk 2, 52. — Str. 139: Ambolje in Ratija spominjata na vasi Ambrus in Kompolje ter Ratje. — »Zaprť boš pa kakor béla.« Mnogo sem preišljeval in izpraševal, kaj naj bi to pomenilo. Ljudje v krški dolini govorijo: »Dobil jih boš ko bela! Tepen boš ko bela! Letel boš ko bela!« Vse pomeni: hudó, močnó. Po tem, mislim, sem našel pravičen odgovor: v Pripovedki o beli kači piše Jurčič, da bela kača, mati in kraljica vseh drugih kač, nikoli ne stanuje sama, ampak v večjih kačjih gnezdih, iz katerih pride malokdaj na dan (ZD I, 9). Fr. S. Finžgar (Makalonca 1944, 83—88) pa pravi, da je ta bela kača z demantno krono na glavi lepa deklica, ukleta v kraljico kač. Reši jo pošteni Bonifac, ki jo je tako dolgo tepel, da je na nji razlomil in na kosce razbil tri krepke šibe. Bela kača je prebivala v Kačji dolini, v katero se je prišlo skozi ozko sotesko; na vsaki strani je štrlela kvišku visoka pečina kakor za vrata v Kačjo dolino. Bele kače ni še nikoli nihče videl, torej ne zapusti svojega bivališča, kot bi bila trdno zaprta (Finžgar). O beli kači na Dolenjskem beremo tudi pri Trdini (ZD VII, 74; VIII, 295; X, 99, 268—269). Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva 1930, str. 18, 21, 24, 386, pravi, da je bela kača prvotno menda živalska podoba bele žene; bele žene in torej tudi njih kraljica pa so prvotno vodne vile, torej narava v zimskem času. Jurčičeva Pripovedka o beli kači, priobčena 1861, je le odlomek celotne pripovedke in še ta po svoje zasukan. Pa tudi ta odlomek dokazuje, da je bila na Dolenjskem nekoč znana cela pripovedka, ki sega v bajeslovno davnino. Pripovedka se je deloma pozabila, spomin nanjo pa je ostal v primerah: zaprť boš ko béla itd. — Str. 146: »Glej ga, kaj si sam tujec v Jeruzalemu?« = samo ti tega ne veš? Po Luku 24, 18. — Str. 147: V krčmi blizu kolnice železne ceste = v krčmi blizu postaje. — Str. 152: ubogega Lisca so z blatom cokáli za Boga svetega = so neusmiljeno obmetavali z blatom. — Str. 154: »razkačen popade — ne vem, če burkle ali štokljo«. Od Krke do Višnje gore sem poizvedoval o »štorklji«, pa nihče ne pozna takega kuhinjskega orodja. Zato sem mnenja, da je Jurčič zapisal »štókalnik« ali »štókaló« (priprava za štokanje ali mečkanje svinjske hrane); to je ali Janežič ali pa stavec iz nerazume-

vanja spremenil v štokrkljo. — Str. 163: zakaj ni ravšljev in drugih mrež za ribji lov zakrpal. Ravšelj = vreči podobna mreža ali past za ribji lov; tudi rake in ptiče so včasih lovili z ravšeljni. Nekoč so bili ravšeljni spleteni iz šib. V Kostelu: vrša = ravšelj. — Str. 258: ob pol osmih je bilo kosilo = zajtrk. V Kostelu še danes: kosilo = zajtrk, kósiti = zajtrkovati. — Str. 271: spominek = nagrobni spomenik. Prim. še Trdina (ZD XI, 45).

Peta knjiga. — *Bela ruta, bel denar.* Ob pisanju te črtice se je Jurčič oprl na ljudsko pesem, ki jo je že od prej poznal. V njegovi rokopisni zbirki ljudskih pesmi, ki jih je zbral »v zgodnjih dijaških, najbrž že prvih šestdesetih letih« (Priatelj I, 493—494), je pod št. 10 in 14 pesem Prstan, ki obravnava podoben motiv, le brez zveze z duhovnikom. Glasi se: Romarji se shajajo, / K devic' Mariji pojdejo, / K devic' Mariji na jézero. / Barka se hoče potopit'; / Obljubili so en mašni plašč, / Pa vse to ni izdalo nič. / Obljubili so en zlati kelh, / Tud to ni zdalo nič. / Obljubili so en velik zvon, / Tud to ni zdalo nič. / Slišali so glas z nebes: / Da imate Parco vmes, / Parco zaljubljeno. / Parca se hitro spomnila, / Vrgla v jezero svoj prstan zlat, / Svoj prstan zlat zaljubljeni / In barka se vmiri. Kelemina, Bajke in pripovedke, 230—231.

Str. 7: po brdavsko = surovo. Prim. Brdavsa v Levstikovem Martinu Krpanu. — Str. 18: »Tam za goro je svetlo.« Vrstica je napisana po spominu iz pesmi Davorina Trstenjaka Zvezda, katere druga kitica se glasi: Ti spominjaš me tak milo, / Kaj za goro svetlo je; / Kaj za goro je svetilo, / Kaj glasilo milo se. — Str. 27: »Kako lepo življenje in lepo srečo si je bilo zmalalo mlado srce, ko je še oče živel in je on odrastel pohajal okrog doma...« Ta in naslednji odstavek in prav tako besede dr. Zobra (»Kjer sem kot študent na vakancah ležal...« 284—285, 306—307) so gotovo Jurčičeve avtobiografske izpovedi. — Str. 44: »orehovo drevo pred gostilno« spominja na oreh pred Jurčičevo rojstno hišo. — Str. 55: bedenj = štor, klada. — Str. 58: namesto »in vse božje matere videli« mora biti »in vse božje martre videli«, kakor ima tudi Prijatelj (V, 73). — Str. 66: raka = grobnica. Prim. raka pisana (Mlada Zora). — Str. 72—73: V listku Županovanje v Globokem dolu imenuje Jurčič prebivalce Globočane. Tako se imenujejo prebivalci Velikega in Malega Globokega ob Krki, prebivalci Globokega dola pa bi morali biti pravzaprav Globokodolci. — Str. 228: do bližnje fare bilo je eno celo uro hoda. Prim. ZD I, 248. — Str. 258: da bi nadeli kakor svetojurski selniki = da bi prtljago inženirja Lisca naložili kakor prtljago kakega hlapca. O sv. Juriju (24. aprila) so se nekoč selili hlapci in dekle od gospodarja h gospodarju. — Str. 386: dečki so »svinjko bili« razlaga Rupel po Pleteršniku kot otroško igro z leseno žogo (prav: kroglo!). V Kostelu smo pri »prasičanju«, kakor se ta igra tam imenuje, imeli vedno le kamnito »prasico« (svinjko). Jože Gregorič

Zapiski

PREŽIHOV MED PRVIMI SLOVENSKIMI KOMUNISTI

Dne 19. septembra 1920 je bila v Guštanju ustanovljena krajevna politična organizacija Komunistične stranke Jugoslavije. Sprva je štela dvanajst članov, večinoma delavcev guštanjske jeklarne. Za sekretarja je bil izvoljen takratni uradnik tamkajšnje bratovske skladnice Lovro Kuhar — kasnejši pisatelj Prežihov Voranc (Prežihov zbornik, 1957, 194; popravi datum ustanovitve in naslov stranke).

Štiri mesece prej (15. maja) je začelo izhajati v Ljubljani slovensko komunistično glasilo Rdeči prapor. Že v tretji številki tega časnika je izšel anonimen članek Koroška in mi; avtor ni mogel biti nihče drug kakor Kuhar. Saj je bil on edini komunist na slovenskem Koroškem, ki je v tistih časih obvladal knjižno slovensčino. Imel je za seboj že enajstletno literarno delo, tudi nekaj reportaž, s političnim pisanjem pa se je začel, kakor vse kaže, šele v tem času ukvarjati (prim. Prežihovo bibliografijo, PZ, 368). Kdor bi domneval, da je bil Kuhar tudi avtor članka Bližnje in daljne naloge komunistične stranke na Slovenskem, ki je 21. in 28. avgusta izšel v tem tedniku pod značko L. K., bi se sicer motil, kajti ta članek je po izjavi tedanjega sodelavca tega lista, ing. Dragotina Gustinčiča, napisal Lovro Klemenčič, pač pa je tudi Gustinčič prepričan, da so vsi članki o Koroški v tem tedniku Kuhar-

jevi. Sicer pa trdi Kuhar sam v svoji avtobiografiji, da je sodeloval pri Rdečem praporu (prim. PZ, 363). Da je to ta komunistični tednik ali poltednik, na to opozarja Dušan Kermauner v svojih kritičnih pripombah k Prežihovemu zborniku v Naših razgledih z dne 14. decembra 1957.

Ve Kuharjeve anonimne in psevdonimne članke in poročila iz tega tednika ponatiskujemo v tej in v prihodnji številki JiS, saj niso samo izraz Kuharjevih pomembnih političnih pogledov, marveč tudi dokumentacija Vorančevega kasnejšega romana Požganice. Hkrati pa dajejo zanimiv pogled v Kuharjevo takratno politično delo, za katero imamo doslej še tako malo podatkov, in ga kažejo v boju proti koroški socialni demokraciji kot odločnega komunističnega revolucionarja.

To Kuharjevo delo, ki je z njim treba dopolniti njegovo bibliografijo v Prežihovem zborniku (PZ), je droben prispevek k letošnjemu štiridesetletnemu jubileju naše komunistične stranke.

Tu je ponatisnjeno dobesedno po izvorniku, samo ločila so popravljena. V oglatem oklepaju je ponekod nekaj dodatnih pojasnil. Za to številko prepozno odkrite Kuharjeve članke prinesemo v prihodnji številki, čeprav bi po datumih sodili tu vmes.

Marja Boršnik

PONATISI IZ RDEČEGA PRAPORA

Koroška in mi. [29. maja 1920, št. 3.] Proletariat v slovenskem delu Koroške živi povsem v specijalnih razmerah. Od prevrata sem, to je od leta 1918 balcerira v politični negotovosti in ne pomeni nič, čeravno bi v Sloveniji pri svoji razmeroma precejšnji industriji lahko igral primerno ulogo. Po razpadu Avstrije se je del koroškega proletarijata priključil JSDS (Mežiška dolina). Organizirani proletarijat Rožne doline in Celovške okolice pa je svoj pristop k JSDS odklonil kljub vabilu te stranke in ta del še danes ni organiziran pri nas, temveč pripada organizatorični skupini Nem. Avstrije. Iz tega izhaja, da ta del koroškega proletarijata odklanja politično Jugoslavijo in da stoji popolnoma pod vplivom sosednje Nem. Avstrije. Tu je vsaka negacija bedasta! In pri tem omenjamo, da je proletarijat po pretežni večini slovenski. Mi se nočemo baviti s takimi eksperimenti, ker imamo za cilj le razredni boj ljudstva slovenskega in nemškega, ampak mi hočemo le konstatirati, da se v taki politični kolobociji ubija prava, živa socialistična misel, da v tem gine še ona troha razredne zavesti in borbenega smisla, ki ga nam je tako pičlo odgojila prvotno stara avstrijsko-nemška socialna demokracija. V plitvem razumevanju socializma smatra naš koroški organizovani proletarijat nemogoče, da bi se moglo v Jugoslaviji kdaj vladati socialistično. Za njega obstoji samo dvoje: N. Avstrija, republika; Jugoslavija, monarhija. Masa še ne pojmuje popolnoma razliko sistema, režima (katerega preuredba je prvotni cilj socializma), ki pa je danes *jednak* v avstrijski republiki in jugoslovanski monarhiji. V Ljubljani so streljali pretekli mesec kraljevi orožniki po delavcih, v Lincu pa socialdemokratska Volkswehr takisto po delavcih. Kakšna razlika? Za proletarca nobena bistvena!

Konferenca pariških imperijalistov je odredila za Koroško nekaj plebiscit. Mi sicer v principu odklanjamo tak plebiscit, ki ga nam servira svetovni kapitalistični blok — to beležimo le — konstatiramo pa silno kuriozen pojav, ki je nastal vsled tega v socialdemokratskih partijah II. internacionale. »Naprej« in »Arbeiterwille«, prvi organ JSDS, drugi pa organ nemško-avstrijske soc. dem. str. agitirata z drugimi meščanskimi listi za plebiscit in sicer vsak za svojo državo. Oba imenovana lista sta glasnika organa jedne in iste stranke, ki je baje internacionalna, ki ima isti program itd. Smešno! Proletarijat, ali ne vidiš tega nesoglasja, desorijentacije v vrstah lažisocialistov. »Naprej« boječ, obziren proti Rennerju, trka le nalahno na čustvo domovinske ljubezni, »Arbeiterwille« pa, odločen na potu od čistega socializma, agitira na vsa usta za N. Avstrijo, objavlja dopise iz cone A kot »Freie Stimmen« ali drugi taki listi. »Naprej« dozdam še ni nastopil proti terorju, ki ga nasprotno nemški živelj izvaja proti slovenskemu v coni B. Tu je nedoslednost naših II. internacionalcev značilna. Pariški konferencarji so s svojo plebiscitno odredbo vrgli celokupni koroški preletarijat (jugoslovanski in avstrijski) iz tira in ga odtegnili razredni borbi. To je uspeh, ki je pa le lokalnega pomena in v celokupnem razvoju ne bo igral vloge. Soc. dem. stranka v N. Avstriji in njeni predstavitelji Gröger in Pressien v Celovcu so z našimi večinskimi sodrugji krenili na napačno pot. V Celovcu ne smejo komunisti zborovati, soc. demokrata Gröger in Pressien jim razbijata shode, kot se je dogodilo zadnjič pri Gromerju.

Dolžnost delavske stranke (komunistov) Jugoslavije je, da se zavzame za nas Korošce, da nas privede nazaj na pot čistega razrednega boja. Ona naj s svojim jasnim programom pokaže zavednemu delavstvu, kaj hoče, kar ji ne bo težko, in simpatije slov. kor. proletarijata se bodo ogrele za njo. Naši meščanski vladi pa kličemo: Ako ste res tako iskreni rodoljubi, pustite nam delovanje v coni A. Le edino mi smo v stanu pridobiti plasti ljudstva za Jugoslavijo. Ako pa tega ne, vsaj molčite in ne kvarite razpoloženja. Saj dobre volje vam ne tajimo, ampak vrlo nespodobni ste. Skupaj z nemškim nacionalističnim časopisjem pomagata grditi Srbe in Hrvate, ki jih predočujete Korošcem le kot dobre vojake, ki se razumejo samo na bajonete. To je krivo! Republikansko razpoloženo koroško ljudstvo to odvrča. Povejmo rajši Korošcem, da so med Srbi najstarejši borci za čisti socializem, da srbski socialisti ne poznajo cincanja ali na levo, ali na desno, ampak imajo cilj: *Rusija*.

Iz komunistične Slovenije. [25. avgusta 1920, št. 25.] *Guštanj-Ravne*. Tudi pri nas na Koroškem prodira vztrajno komunistična misel. Teren je tu še prav posebno hvaležen, ker je tu precejšnje število industrijskega in poljedelskega delavstva, malih kmetov in kajzarjev in kmetiških najemnikov na ogromnih veleposestvih. Vse to delavno ljudstvo se nahaja v vsakem oziru v najtežjem trpljenju, pomoči pa ne najde nikjer. Zato je delavstvo iz Guštanja sklicalo v nedeljo shod Komunistične Stranke, ki se je začel ob 9. uri zjutraj v prostorih gostilne pri pošti. Številno obiskani shod, na katerega je prišlo tudi precejšnje število sodrugov, ki so še organizirani v jugosl. soc. dem. stranki, je otvoril sodrug *Gradišnik* [fužinski delavec Matija Gradišnik, prim. PZ, 196, 197, 199, 200] in je pozval navzoče, da si izvolijo predsednika. Soglasno je bil izvoljen sodr. *Kuhar*. Navzoči okrožni tajnik soc. dem. stranke sodrug *Šalamon* je predlagal drugega predsednika z namenom, da se komunistom prevzame shod. Ker na dvakraten poziv nihče ni glasoval za njegovega kandidata, je prevzel predsedstvo sodrug *Kuhar*, ki je izjavil, da bo itak vsakdo lahko dobil besedo. Prvi je poročal sodrug *Fabjančič* [bivši suplent Vladislav Fabjančič, začasni urednik Rdečega prapora] o razvoju proletarskega gibanja iz II. v III. internacionalo. Urisal je imperijalistično fazo kapitalizma, ki se izraža v težkih spopadih med kapitalističnimi državami, posebno pa v svetovni vojni. Tu je zmagal anglosaksonski bančni trust nad nemškim bančnim trustom. Cela vrsta kapitalističnih držav je padla v kolonialno sužnost. Med te spada tudi Jugoslavija. Zmagoviti ententni kapitalizem je sestavil svoj izvrševalni odbor, Ligo Narodov, to je kapitalistična internacionala, proti kateri mora postaviti proletarijat svojo rdečo komunistično Internacionalo, to še posebno, ker Liga Narodov priteguje že tudi nemške, avstrijske, ogerske, bolgarske in turške kapitaliste v svoj krog za boj proti delavnemu ljudstvu celega sveta. Nato razlaga sodrug govornik začetek, razvoj in današnje stanje III. Internacionale ter jo primerja z II. Internacionalo, ki ne odgovarja več nalogam proletarskega boja. Tretja Internacionala združuje v sebi ves revolucionarni proletarijat celega sveta. Nadalje je pokazal na praktičnih vzgledih v Belgiji, Nemčiji, Avstriji, na Češkem, v Jugoslaviji, da se je sodelovanje z buržoazijo izkazalo kot brezplodno in naravnost škodljivo interesom proletarijata. Potegniti gospodarstvo iz poloma, kamor ga je pripeljala kapital. vojna, se ne da drugače kakor s pomočjo pravičnega, toda železnega reda v produkciji in razdelitvi produktov, ki ga more izvesti le komunistični družabni red. Naloga proletarijata ni pomagati kapitalizmu, da ozdravi in se konsolidira, temveč je njegova naloga, da se pripravlja na svojo zgodovinsko misijo, to je vpeljavo komunističnega družabnega reda, potom osvojitve oblasti in diktature proletarijata. V Jugoslaviji je najmočnejša proletarska organizacija Komunistična Stranka in nepravilno je govoriti, da komunisti razbijajo delavske vrste. Če delavstvo, ki je še organizirano v drugih strankah, res teži za združitvijo proletarijata, naj pride tja, kjer je združeno že 90 % organiziranega proletarijata, t. j. v Komunistično Stranko. Ko je sodrug *Fabjančič* še razložil program in akcijski program Komunistične Stranke Jugoslavije, je posebno povdaril, da je potrebno, da se luč komunizma занесе tudi med široke kmečke mase, ki neizmerno trpe pod udarci kapitalizma. Izrazil je nado, da se bodo v nedolgem času znašle vse zavedne vrste proletarijata pod isto rdečo zastavo, za iste cilje komunizma, za zmago Dela nad kapitalom. Sodr. *Muhar* je v poljudnem nemškem govoru razkrinkal katastrofalno gospodarstvo jugoslovanske buržoazije, ki tira vse javno življenje v anarhijo, ljudstvo pa v bedo, lakoto in obup. Razkrinkal je ves jezuitizem lažiljudskih in lažidemokratskih strank in je pokazal, da je edino prava pot, ki jo more ubrati proletarijat, pot, ki gre po njej Komunistična Internacionala. Delavno ljudstvo Koroške, ki je na meji dveh jezikov, ima posebno nalogo bratovsko združevati nemški proletarijat s proletarijatom Jugoslavije. Oba

govora so zbrani delavci in revni kmetje poslušali z največjim zanimanjem in s pogostim odobravanjem. Nato se je oglašil k besedi okrožni tajnik soc. dem. stranke sodrug *Salamon*, ki je izvajal, da se tudi on v glavnem strinja s principi komunizma, da pa morajo socialni demokratje za enkrat le opazovati, kako se bodo stvari razvile, potem bi eventualno tudi oni vstopili v Komunistično Stranko. Njegov govor je bil vseskozi miren in neoseben, kar je pač bela vrana pri soc. dem. na Kranjskem. Sodrugi *Fabjančič* je nato še razložil razvoj komunizma v Nemčiji in v nemški Avstriji in je povdaril, da ne bi bilo pravično, če bi socialdemokratsko delavstvo mirno gledalo, kako se komunisti osamljeni bore za bodočnost *celega* proletarijata. (Burno odobravanje.) Shod se je zaključil v pol 12. uri. Skazalo se je, da se delavno ljudstvo na Koroškem vedno bolj zaveda potrebe proletarske združitve pod zastavo Komunistične Internacionale. Oblasti so poslale ta dan 10 orožnikov z nasajenimi bajoneti v Guštanj in dva moža pravice na konjih. Gotovi elementi pa so nam ponoči strgali vse lepake. Hujšega ni bilo.

Kongres ujedinjenja Kovinarjev. [2. oktobra 1920, št. 36.] *Guštanj.* Dne 19. sept. t. l. se je vršilo člansko zborovanje tukajšnjih kovinarjev, na katerem se je razpravljalo o združenju kovinarskih organizacij Jugoslavije. S. *Salomon* je prebral predloge belgrajske centrale in protipredloge ljubljanskega osrednjega društva kovinarjev. Nato je zagovarjal stališče ljubljanskih tajnikov, princip federalizacije in nevtralitete strokovnih organizacij, skratka stališče soc. demokracije. Pri tem se seveda ni mogel vzdržati osebnosti in je lopnil tudi po komunističnih voditeljih in povedal, da so to le študenti in profesorji, kar je bilo popolnoma nepotrebno in so navzoči kovinarji obsodili z nevoljo. S. *Kuhar*, ki je povzel besedo, je zagovarjal način centralizma in zedinjenja delavstva proti skupni fronti kapitalizma. Danes vidimo združene vse delodajalce pri nas v ujedinjenih industrijskih zvezah, kjer sedijo poleg srbskih bankirjev nemški in madžarski grofje. Ako uvidi potrebo centralizma 7 milijonov nemških kovinarjev, bodo vendar lahko ujedinjeni tudi 10.000 kovinarjev v Jugoslaviji. Rekel je, da morajo biti naše strokovne organizacije borbene jednote, ne pa kake bratovske skladnice, kakor postajajo. S. *Abšner* [Apšner, prim. PZ, 274, 279] je nato predlagal, da naj naša kovinarska podružnica sploh ne pošlje delegate na kongres. Tega mnenja je bila večina tukajšnjih kovinarjev, ki žive še v omejenih nazorih lokalnega patriotizma in pod vplivom plemenskega separatizma. To je odgovor plitve socialne demokracije. Izvajanju s. *Kuharja* pa je pripisati uspeh, da se je nazadnje vendarle določil delegat za kongres, in sicer bo šel tja s. *Pipan* [Gregor Pipan, prim. PZ 164, 274, 278, s fotografijo na str. 279], ki je bil na predlog s. *Kuharja* izbran enoglasno.

Gospoda socialdemokrati! Kje je vaša internacionalnost? [23. oktobra 1920, št. 42.] Agitacija za »plebiscit« na Koroškem pomeni popoln krah socialdemokratske stranke v tej deželi. Socialdemokratska stranka je na celi črti kapitulirala pred nacionalizmom in njeni voditelji so se prodali grofom in baronom. Tu mislimo mi deželno koroško socialdemokratsko stranko v Celovcu in njene voditelje, ker jugoslovanske socialdemokratske stranke na Koroškem ni. Vse strokovne in politične organizacije v A coni, tudi one, ki so članice jugoslovanske soc. dem. stranke, kot Pliberk, Reberca, Ruda itd., delajo po navodilih deželne centrale v Celovcu in so popolnoma v rokah celovških voditeljev Grögerjev in »sodrugov«. Ta vpliv celovške soc. dem. gospode pa sega tudi preko A cone v definitivno ozemlje Jugoslavije, na primer v Mežiško dolino, kjer so socialdemokratske organizacije vsled tega popolnoma nesposobne za kako razredno akcijo in vegetirajo pod pečatom nacionalističnih stremeljenj.

V A coni so na primer voditelji raznih organizacij obenem tudi voditelji celotne nemško-nacionalne in kapitalistične propagande v mnogih občinah.

Zadnji teden pred plebiscitom je nudil žalostno sliko. Delavstvo in sploh siromašni sloji, ki so v coni A v veliki večini, je boso, nago in gladno, a besni v medsebojnem sovraštvu v veselje kapitalizma. Celovski voditelji Gröger, Lukas itd. pa so hodili v družbi s kapitalisti kot Schumy, Lučovnik, Lakner in drugovi okrog po coni A, sklicevali so shode po § 2 in hujskali proletarijat v najostudnejšo gonjo. Ravno tisti »sodrug« so v Celovcu organizirali nekak »Arbeiterbattalion«, ki je imel namen, vpasti v cono A kot »rešitelj Koroške«. Dunajska centrala nemško-avstrijske socialdemokratske stranke z Rennerjem na čelu pa teh celovških sodrugov še ni izključila; nasprotno: z dopadanjem in tajnim podpiranjem negujejo to gonjo. Le čitajte »Arbeiterzeitung« in »Arbeiterwille«!

Grögerju in vobče celovškim socializmom mi ne maramo dokazovati, da ne delajo prav, ker ti gospodje še niso bili *nikdar socialisti* in nam je pod čast debatirati z njimi o narodnostnih vprašanjih, o imperijalizmu in sploh o pojmih internacionale in socializma, ker so ti postavili geslo, objavljeno v »Sozial-demokratische Mitteilungen« (ki je delal propagando za nemško glasovanje), ki se glasi:

»*Ein guter Deutscher auch ein guter internationaler Sozialist.*«

Ljudi, ki so si take parole zapisali na svoje bandere, ne smatramo za socialiste.

Ves položaj nam jasno kaže, da danes na Koroškem sploh ne moremo mnogo govoriti o kaki socialistični stranki. To nas uči, da si bo morala vsaka socialistična stranka, ki bo pričela delovati med nami, *mase šele odgojiti* v nepopačenem socialističnem duhu.

To smo mi zabeležili kot objektivni kronisti v vednost listu »Delavcu«, ki v svoji 40. številki tako naivno piše: »Na Koroškem bo delavstvo glasovalo po materinem jeziku, Slovenci za Jugoslavijo, Nemci pa za Nemško Avstrijo.«

Kranjski socialdemokrati so vredni bratci svojih koroških tovarišev, samo da so bolj leni. Prejeli so od vladnega plebiscitnega fonda denar in so agitirali seveda za tistega, ki jih je plačal. *Koroški delavec*.

V boj za sovjetsko republiko! [24. novembra 1920, št. 51.] *Guštanj, Koroško.*

Dne 14. t. m. se je vršil pri nas volilni shod Komunistične Stranke in socialdemokratske levice štajerskega okrožja. S. Gmajner iz Maribora [Tone Gmajnar, prim. PZ, 266, 285, 302, 303, 378, 388] je naslikal vso mizerijo kapitalistične vlade v Jugoslaviji, ki tira državo v propast. Razkril je tudi vso mizerijo socialdemokratske desničarske volilne politike. S. Šalomon iz Prevalj pa je mislil, da mora zagovarjati politiko te nesrečne stranke, kar se mu je pa ponesrečilo. Delavstvo mu je odgovarjalo s številnimi medklici in končno mu je S. Gmajner v splošno veselje navzočih dokazal iz programa soc. dem. stranke same, da so oni le za ustanovitev meščanske republike. Shod je bil zelo živahen; navzoči so vzklikali in delali medklice, kar je dokaz, da je v naših vrstah življenje. Soc. dem. zaupniki, ki so bili na shodu, so žalostno konstatirali, da jih je guštanjska buržoazija ociganila za volilno pravico. Dokazalo se jim je pa, da so temu krivi sami, ker niso vložili nobene reklamacije. Volilne pravice oropano delavstvo naj obenem z buržoazijo obračuna tudi s takimi voditelji, ki se ne brigajo za pravo razredno, delavsko politiko. Zastopnik kovinarske organizacije iz fabrike je izjavil, da se kovinarska centrala v Ljubljani zadnji čas popolnoma nič ne briga za podružnico Guštanj. Organizacija se nahaja v kritičnem položaju, organizacijo zapuščajo delavci trumoma, ljudje pristopajo h komunistom, klerikalcem in celo za narodne socialiste se ogrevajo nekateri; povrh tega bo odpustila tovarna nad 150 delavcev — ali iz Ljubljane ni nikogar, da bi pomagal, kljub temu, da se je že ponovno pisalo in prosilo, naj pride strokovni tajnik. To je izjavil sodrug soc. dem. desničar. Žalostno izpričevalo toliko hvaljene federacije!

[Prežihov Voranc]

OPAŽANJA Z NAŠIH ŠOL

1. *Slovenska berila po strokovnih šolah.* V zvezi s šolsko reformo in kadrovske politiko se pri nas poleg osemletk vse bolj uveljavljajo strokovne šole. Tu gre ne le za srednje tehnične in ekonomske šole in za učiteljišča, ampak tudi za razne industrijske in kmetijske, mojstrske in vajenske šole ter v zadnjem času za razne strokovne šole in tečaje za odrasle. Jasno je, da te vrste šole deloma zaradi svojega ustroja in namena, deloma zaradi obiskovalcev, ki so pogosto odrasli ljudje iz prakse, potrebujejo tudi za slovenščino posebnih učnih načrtov, učnih knjig in delovnih metod. Temu problemu, ki smo ga doslej radi zanemarjali, bo treba zaradi njegove aktualnosti posvetiti tudi v našem listu nekaj načelnih in praktičnih slovenistično pedagoških člankov; zato vabimo zastopnike vseh naštetih strokovnih šol, da se čimprej oglasijo z ustreznimi prispevki.

Kar se tiče knjig, uporabljajo po teh šolah na splošno iste kot na gimnazijah; to velja zlasti za berila, s katerimi celó na gimnazijah niso dostojno oskrbljeni, manj za slovnice oziroma vadnice, od katerih jih je nekaj prirejenih posebej za strokovne šole. Iz učnega programa za strokovne šole bi moral odpasti ves historicični balast — nekaj drugega je seveda poznavanje razvojne linije naše slovstvene in kulturne zgodovine — dijake po teh šolah naj bi bolj od drobnih slovničnih pravil učili praktičnega obvladanja jezika ter jih, namesto da jih natrpavamo z zgodovinskimi podatki, vzgajali k umevanju leposlovja in ljubezni do knjige. Dijaki stro-

kovnih šol — razen učiteljska, ki je po izobrazbenih ciljih sorodno gimnaziji — ne vedo kaj početi n. pr. z različni variantami ljudske pesmi ali s preštevili teksti iz protestantske, rekatolizacijske in razsvetljenske dobe. Zanje so važni idejno in estetsko kvalitetni in zato za šolsko berilo skrbno odbrani leposlovni spisi iz novejših dob naše literature od Prešerna preko Cankarja do Prežih in pomembnih sodobnikov. Poleg tega naj bi bili v knjigi članki z raznih področij, iz likovne in glasbene umetnosti, zgodovine in sociologije, naravoslovja in tehnike, vmes tudi iz življenja velikih ljudi; napisani naj bi bili poljudno, opremljeni s strokovno razlago, morda tudi s slikovnimi prilogami in naj bi rabili splošnemu izobraževanju. Tako urejena berila za strokovne šole bi mladino res zamikala, jo odvrčala od suhega slovstvenega historizma, hkrati pa tudi od ozke strokovnosti njene šole ter jo izobrazbeno in vzgojno pripravljala neposredno za življenje. Prav tako naj bi dijakov ne mučili preveč z gramatikalno sistematiko, pač pa jim v knjigi in pri pouku nudili mnogo vaj v pravilnem jeziku in lepem slogu, kar bodo potrebovali v poklicu in zasebnem življenju. V zvezi s šolsko reformo je torej treba strokovnim šolam dati novih knjig, različnih od gimnazijskih, vseskozi sodobnih in praktičnih ter ne preveč številnih in dragih: za srednje strokovne šole največ dve berili in eno jezikovno-stilistično vadnico, tako da bodo prišle v roke prav vsakega dijaka.

2. *Učni načrt za strokovne šole odraslih.* Kako si zamišljam delo slavista oziroma izobrazbene in vzgojne cilje našega predmeta na strokovnih šolah, je mogoče razbrati iz prejšnjih izvajanj. Zato me je toliko bolj razočaral Učni načrt za slovenski jezik v oddelkih za odrasle na tehničnih, ekonomskih, kmetijskih šolah in tečajih ter šolah za visoko kvalificirane delavce, datiran z junijem tega leta. Za osnovo mu je bil program za gimnazije, toda vse kaže, da je bil sestavljen precej naglo in površno, ker vse premalo upošteva specifične potrebe šol, katerim je namenjen. Njegove napake so toliko očitnejše, če pomislimo, da gre v teh oddelkih za odrasle za znatno skrčen pouk, ki traja samo dve leti, in da mnogo slušateljev prinese s seboj skromno temeljno izobrazbo. Kar se tiče slovenskega slovstva, načrt na splošno ustreza v širino in globino, ker poudarja predvsem novejša obdobja, starejša pa krči na minimum ter izpušča vse manj pomembne osebnosti; previsoko pa meri glede svetovnega slovstva, ki naj bi ga na imenovanih šolah obravnavali veliko več kot na gimnazijah, pri tem pa še študirali odlomke iz leposlovnih del, čeprav Slovenci ustrezne antologije nimamo in je najbrž tudi ne bomo še tako kmalu dobili. Ali ni očitno protislovje, če na gimnazijah svetovno slovstvo v skopem obsegu vsakokrat rabi le za uvod v boljše razumevanje naših narodnih slovstev, načrt za strokovne šole odraslih pa predvideva n. pr. kar branje izbranih pesmi Baudelairovih in Verlainovih, ki jih nimamo domala nič poslovenjenih? In dalje, v kakšen pedagoški larpurlartizem bi predavatelj zabredel, če bi se držal napotka ob Otonu Župančiču, da je treba »ob branju ugotoviti vplive zahodnoevropske dekadence, simbolizma, ljudske pesmi«! Kako malo so se sestavljavci programa brigali tudi za njegovo preglednost in logičnost, nam daje slutiti zaključek poglavja Moderna, ki za četvorico naše moderne in nekaterimi imeni iz hrvaške in srbske v isti sapi predpisuje še obravnavo »drugih piscev moderne: Finžgarja in Nušića«. Vzor sistematične nesistematičnosti pa je poglavje Novejša literatura, ki za imeni iz evropskega slovstva navaja najprej slovenske socialne in partizanske pesnike in šele nato dediče modernih, vsi sodobni prozaisti — razen Prežih, zastopanega z nebogljeno oznako — pa so stisnjeni na dve kratki vrstici. Sodim, da sem nanizal dovolj dokazov za to, da je treba imenovani učni načrt čimprej zamenjati z realnejšim in solidnejšim, da se bodo mogli zlasti mlajši predavatelji na res kaj trdnega opreti.

3. *Dijaške knjižnice.* Naše šolske knjižnice niso bogato dotirane, knjige pa so danes izredno drage, zato je treba kredite res smiselno in vestno uporabiti. Ko pa smo ob nedavnem združevanju šol in s tem zvezanih selitvah dobili pogled v nekatere dijaške knjižnice, smo ponekod ugotovili hude napake, ki se jim je v prihodnje treba izogibati. Profesorji so naročevali za dijaško knjižnico leposlovna dela, ki so jih v resnici namenili sebi, slavisti strokovnemu poglobljanju, drugi zasebnemu razvedrilu, čeprav je znano, da ima za predavatelje vsaka šola posebno strokovno knjižnico, leposlovna dela pa dobe v vseh javnih knjižnicah. Dalje so profesorji knjižničarji iz gole lagodnosti, da pač ni bilo treba posameznih del vračati, prevzemali celotne pošiljke raznih založb, dospelih po trgovski praksi »na ogled«, ne glede na to, ali so bile vse knjige res kvalitetne in dijakom potrebne ali ne. Dogajalo se je tudi, čeprav redkeje, da so kupovali od antikvariatov ali zasebnikov — morda celo iz lastne zaloge — docela zastarele in nepomembne stvari, ki so jemale prostor na knjiž-

nih policah, na drugi strani pa odjedale skromne kredite. Inventarne knjige, kamor vpisujemo knjige po vrstnem redu nakupovanja, so povsod v redu in na tekočem; slabše je po navadi s kartotečnim seznamom knjig in s kontrolno kartoteko izposojevalcev (oboje po abecedi), ki ju radi pozabljamo dopolnjevati in voditi. Knjižničarsko delo naj bo v rokah razgledanega in vestnega človeka, pri kupovanju pa naj mu kot soodgovoren svetovalec vsakokrat stoji ob strani vsaj še en tovariš; seveda mora imeti knjižničar za svoje delo primerno znižano učno obveznost. Dijaške knjižnice morajo služiti res samo dijakom, treba jih je načrtno in smiselno dopolnjevati, ne pa prepuščati slučaju in samovoljnosti, kajti bogate, urejene in obiskovane knjižnice bodo najboljše pomoč pri našem delu v razredih.

4. *Šolske proslave in režije odrskih del.* Z večjimi proslavami naj bi varčevali bolj kot doslej, ker sicer preidejo v golo navado, nujno zgubijo kvaliteto in motijo redno delo na šoli. Marsikaj se da proslaviti, in sicer mnogo pristrčneje, po razredih; skupni proslavi naj bi bili praviloma — razen kadar gre za velike jubileje, kakor je letošnji — na leto največ dve: Prešernova in zaključna. Vsaj ena izmed njiju naj bo prikaz ustvarjalne sposobnosti in uspehov dijakov literatov na zavodu, na njej naj prebero najboljše dela, ali pa naj slavisti povabijo nanjo pomembnejšega sodobnega književnika, da bo zbranim dijakom pripovedoval o svojem življenju in delu. Pa tudi sicer moramo biti pri sestavljanju programov domiselni, da se stvari ne bi iz leta v leto ponavljale, kot se pogosto dogaja; pri preštevilnih proslavah pa zaide še tako iznajdljiv režiser nujno v monotonijo in šablono. Uprizarjanje celovečernih odrskih del ima večji smisel na podeželju, kjer je gimnazija morda osrednje kulturno žarišče, kot pa v mestih, kjer delujejo ljubiteljska ali celo poklicna gledališča. Profesorji režiserji izbirajo za uprizoritev resna klasična dela ali lahkotnejše stvari, zlasti iz življenja mladine, uspehi so včasih prav lepi in dijaške predstave ponekod že tradicionalne. Tu bi rad poudaril le dvoje: šolska vodstva (okrajni sveti) naj se zavedajo, da vsak slavist ni a priori tudi režiser, ima lahko najboljšo voljo, nima pa potrebne nadarjenosti in znanja, zato k temu delu ne moremo nikogar siliti; da je dobro opravljena režija težaško duševno delo in jo je zato treba tudi pošteno honorirati, kajti prenehati je treba z miselnostjo in prakso, da mora prav prosvetni delavec opravljati najraznovrstnejša dela brezplačno. Sicer pa upajmo, da bodo naše šole kmalu dobile kake profesorje tujih jezikov iz vrst absolventov Akademije za igralsko umetnost, ki bodo predvsem poklicani in usposobljeni za opravljanje teh nalog. L. R.

O TUJIH LASTNIH IMENIH V SLOVENŠČINI

Tale hip sem končal zadnjo redakcijo prevoda nekega — sicer povsem neprecenzioznega — pripovednega besedila. Izvirnik je nemški, a povest se godi večidel v anglosaškem okolju. Zdajle sem še poln nebogljenega srda zastran teh nesrečnih lastnih imen. Če pustimo poglobitve — namreč sintaktične in stilistične — probleme; se prevajalci menda najhuje ubadamo ravno s tem orehom, skoraj huje kot z nekaterimi terminologijami.

Najbolj nas žulijo ženska imena na soglasnik. Prvi odstavek 40. pravila v SP zelo nedvoumno in dokončno ukazuje, kako naj bi se ravnali. Toda kaj preprosto je prebrati in verjeti *Sigrid*, *Sigride*, *-di*, *-din*, *Ruth*, *Ruthe*, *-i*, *Ruthin* — dokler imena niso v stavku. Zgolj kot postava in paradigma se zdi, da je prvi odstavek 40. pravila problem popolnoma razrešil. Vendar ga ni, če hočemo pisati gladek, živ jezik. Pogovorna praksa se zelo pogosto zateka k indeklinabilni obliki in marsikdaj nam to zveni še najbolj naravno. Včasih se pa tudi v nepremišljenem živem pogovoru ravnamo po pravilu v SP. A če bi se v pisanju — ne glede na SP, recimo kar po uzurpirani svoji volji — ravnali dosledno le po eni možnosti, bi morali tako ali tako dostikrat zapisati trd, oglat stavek, da bi se bralcu oko in notranje uho spotaknili.

Postavimo: Ženski je ime *Maud* (izg. pribl. mōd). Svojljni pridevnik *Maudin* zveni naravno in nenasilno. A stavek *Z Maudo sem se sprehajal* je (červavno zvest 40. pravilu SP) bralcu neprijeten in ga moti kot tujek v sicer gladkem besedilu. Zraven predloga bi mi bila nesklanjana oblika ljubša. Toda če bi se zopet dosledno držal indeklinabilnosti, bi moral zapisati: *Vsi so prišli, samo Maud ni bilo*. Tu mi zveni oblika s slovenskim obrazilom bolj plastično in tudi ušesu prijetneje, ker sicer pogrešam nikalni roditeljnik.

Vendar je s to rečjo tudi drugače še nerodno. Če dosledno sklanjamo, se nam lahko zgodi, da bralec (pa celo če pozna jezik izvirnika) niti ne bi mogel uginiti,

kako je osebi v resnici ime. Če se menimo o tej ali oni junakinji romana, bo to kajpa vedel, ker je toliko pa tolikokrat gotovo omenjena v imenovalniku, kjer je edino pametno, da dosledno ohranjam izvorno obliko (tudi če je na koncu nenaglašen ali celo nemi -e: Inge, Charlotte; razen kadar govorimo o že skoraj legendarnih osebah, postavimo o Wertherjevi Sarloti); a kaj, če je kaka ženska v vsem romanu omenjena samo enkrat. *Na izletu se je seznanila s sestrimo prijateljico Mayo*. Tudi angleščine več bralec bo samodejno pomislil, da je tej sestri prijateljici ime Maya (saj bi bilo mogoče) — a v resnici je May (ne tako redko ameriško žensko ime). Ker je ime tu v šestem sklonu, me nesklanjana oblika niti ne dreža v uho. A recimo, da bi moral zapisati stavek: *Vseh prijateljic se je sestra še spominjala, samo May ne*. V takem kontekstu zveni ime brez obrazila kot velika septima — če mu pa obrazilo pritaknem, bralec zopet ne bo vedel, kako je tej majski siroti ime.

Posebno poglavje so angleška (zlasti ameriška) ženska in tudi moška imena na -ah, kjer je končni h kajpa nem: *Dinah, Noah* (izg. približno dájna, nóa). SP o njih sploh molči. A kaže, da bo res še najboljša praksa: *Dinah, Dine, Dini, Dinin, Noah, Noa, Noi, Noov* ... (izg. pribl. dájna, dájne, dájni, dájni ...). Če bi pisali Noahov, bi bodisi dobili mogoč hiat (izg. nóahoy), bodisi bi morali terjati, da eno pišimo, a drugo govorimo (izg. nóoy).

Ravno to navzkrižje med pisavo in izgovarjavo mi zbuja pomisleke tudi pri nekaterih popularnih, nikakor ne redko zapisanih imenih. Zato me navdaja rahla skepsa celo ob odstavkih a in b 33. pravila SP. *Shakespeareov* (izg. pribl. šékspiroy) je vsaj v izgovarjavi malce prokrustovsko. V žargonu in pogovoru pravimo *šékspirjeu* — in to se po analogiji kar ujema z ukazanim *Schillerjeu*. Še bolj nasilen je kajpa ukaz zadnjega odstavka 32. pravila, češ da moramo izgovarjati *lasážou, kólridžou*: kje je tu doslednost: slovensko obrazilo pišemo, a tako, da se upira vsem vrojenim postavam slovenske fonetike. Mislim, da bi bila le boljša oblika *Coleridgev* (izg. pribl. kólridžev), a po drugi strani vendar *Boccacciiov* (izg. pribl. bokáčoy), ker čutimo tu -o kot sestavni del nominativa in se nam v ušesu dozdeva kot pritaknjeno slovensko obrazilo samo -v-, čeprav to kajpa morfološko ni res.

Soglasniški -y na koncu obravnavamo kot slovenski -j (4. odstavek razdelka a v 34. pravilu); prav. Torej: *Charleyev*. A če smemo reči *čárlijev*, zakaj moramo reči *kólridžou*? Dasi je isti pravopis v nekaterih drugih rečeh dokaj popustljiv v izgovarjavi (na primer pravilo 36, razdelka c in d). Kajpak — tudi če bi uveljavili upoštevanje slovenske fonetike in pisanje na osnovi govornice, bo še vedno prej prodrla oblika *Bartschev* (namesto dosedanjšega *Bartschov*) kot pa *Coleridgev* (namesto dosedanjšega Coleridgov), ker tu ni problema z izpahovanjem ali neizpahovanjem nemega -e-.

Podoba je, da glede sklanjatve tujih imen v slovenskem kontekstu ne bo mogoče uveljaviti doslednih, notornih pravil. Bržkone bo treba dokončna pravila formulirati tako, da bo dostikrat pisatelj ali prevajalec lahko sam sproti izbiral in moral izbirati med vsaj dvema možnostima.

Tako ali podobno razrešitev bo treba (po analogiji) poiskati tudi glede ravnanja s tujimi besedami v slovenskem kontekstu, čeprav niso lastna imena, a v stavku opravljajo podobno smiselno funkcijo. Pred nedavnim sem se ubadal z besedilom iz francjožefovskega ambienta. Babici pravita olikana vnučka *grandmère*. Svojljni pridevnik se mi splete docela naravno in zveni neprisiljeno: *Grandmérino stanovanje je bilo pravcata starinarnica*. V odvisnih sklonih pa pritikanje slovenskih obrazil malce hrešči in zato — zlasti v predložni zvezi — pač raje zapišem: *Kadar sta bila pri grandmère, jima nikoli ni bilo dolgčas*. Toda če bi se po tej nesklonljivi analogiji odrekel tudi svojljnemu pridevniku (priznajmo si namreč že, da je svojljni pridevnik v resnici pravzaprav le odvisna in znova sklonljiva oblika samostalnika, ne pa samostojna izpeljanka) — tedaj bi moral namesto prvega stavka napisati (nesklanjano, a v vlogi roditelja): *Stanovanje grandmère je bilo pravcata starinarnica*. To zveni že v konstrukciji popolnoma neslovensko (svojljni roditelj namesto svojljnega pridevnika, čeprav ob samostalniku ni prilastka) — pa tudi nerazumljivo in — kar menda res ni najmanj važno — kratko malo *grdo*.

Tu, na nerazločni, zabrisani meji lastnih in stvarnih imen, nas še prav posebno pestita bodisi nedoslednost, bodisi kar pretirana, despotska doslednost SP: v mislih sta mi predvsem 37. in 39. pravilo, pa prelakonično določilo o prirednih samostalniških prilastkih v Slovenski slovnici.

Po analogiji *Rio de Janeiro, Rio de Janeira* (tu pritikamo obrazilo celo dejanjskemu roditelju!!) pišemo tudi *na Wall Streetu* in *blizu Waterloo Streeta* ali (kajpa

nedosledno, a ušesu še najbolj sprejemljivo) križišče *California Streeta in Van Nessove avenije*. (Bolj kot *street* nas pestita *Herrengasse* in *Place de la Concorde*; a tu pripovedujem predvsem o izkušnjah z angleškimi imeni.) Toda če smo se pri geografskih in topografskih imenih s tem sprijaznili, zakaj potem ne smem zapisati (gl. SP, pravilo 39), da je Martin Eden objavil zgodbo v *Atlantic Monthlyju*? Zveza v *Atlantic Monthly* nasprotuje analogiji v *Rio de Janeiro*. Oziroma (ker nam tu vsaj predlog pomaga) še huje: zakaj ni mogoče lepo po slovensko zapisati — *Times* je prebral, *Atlantic Monthlyja* pa ne —?

S sklanjatvijo sestavljenih imen je povezan tudi problem sklanjatve ali indeklinabilnosti nekaterih naslovov ob osebnih imenih. V mislih sta mi predvsem *Mr.* in *Sir* (kot plemiški vzdevek).

Pred dolgimi leti je *Leben* že uveljavil oblike *don Kihota*, *don Kihotov* — to smo brez pomislekov sprejeli, ker nam je zvenelo prikupno in logično, čeprav sklanjamo celo *doktorja* oziroma *dr.* samostojno (kratico seveda samo v izgovoru, v pisavi ne)! Toda *don* je mnogo bolj organsko, neločljivo spojen s samim imenom, bolj kakor *dr.* Danes bi nam *pustolovščine dona Juana* ali *prigode dona Camilla* zvenele že hudo prisiljeno (čeprav bi to pri italijanskem *donu Camillu* namesto *don Camilla* še nekako sprejeli, pri španskem *donu Juanu* pa bi se nam neizpodbitno močno kolcnilo).

Po pravih angleške slovnice in angleškega bontona vemo, da je plemiški vzdevek *Sir* neločljivo zvezan z imenom, s priimkom pa sploh ne. Možni sta obliki *Sir Laurence Olivier* ali *Sir Laurence*, oblike »*Sir Olivier*« ali »*Sir Falstaff*« sploh ni. (Drugače je s plemičevo soprogo; njen naziv je *Lady* z veliko začetnico; ta prilastek je vezan na priimek; zato poroča *Times* o plemiškem zakonskem paru, da sta bila na sprejemu v Buckinghamski palači med drugimi gosti. . . tudi *Sir Laurence in Lady Olivier* — samo tako in nikakor ne drugače.) Tudi če takega plemenitnika ogovarjaš le z naslovom in imenom brez priimka, to ne pomeni, da si z njim intimen, temveč zveni vsaj tako kot v ruščini ogovarjanje s krstnim in očetovim imenom, rajši še malce bolj distancirano.

Zato se mi zdi, da bi morali po analogiji *don Kihota* sklanjati tudi: *Sir John*, *Sir Johna*, *Sir Johnov* in *Sir John Falstaff*, *Sir Johna Falstaffa*, *Sir Johnu Falstaffu* . . .

In ponekod nam ni mogoče, da bi *Mr.* prevedli kar z *gospod*, temveč moramo tudi v slovenskem kontekstu ohraniti *Mr.* (pa seve tudi *Mrs.* in *Miss*). Dokler smo lepo v udobnem imenovalniku, ni težav, a kakor hitro se zavozlamo v blodnjak sklonov, zopet zaškriplje. A ker je *Mr.* neprimerno čvrsteje spojen z imenom kot slovenski *gospod* ali *g.* (saj to ni samo vprašanje dveh slovníc, temveč tudi dveh tradicij družabne konvencije — kakor je zopet nekaj čisto drugega na priliko poljski pan) — menim, da bi bilo prav v slovenščini tudi *Mr.* obravnavati po analogiji *don* ali *Sir*, ne pa po analogiji *dr.*

Iz eksperimentalne prakse in delovne stiske nestrokovnega rabnika vznikajo vprašanja pa predlogi; strokovnjaki naj na vprašanja odgovorijo — z avtoriteto in toleranco (obeh je treba).

Herbert Grün

BLAGOPRAVNOST IN SPODOBNOST

Razloček med milostjo in strogo pravičnostjo, sankcionirano z zakonskimi normami države in družbe, je neki gledališki kritik dobro predočil s primerjavo med kraljem Ojdipom in Shakespearovim Beneškim trgovcem. V teh dveh dramah gre za dvoje različnih pravic, prvič za strogo kaznovanje, drugič pa za prizanesljivost; ta dodeli krivcu ne glede na zakon pravico, ki se mu konkretno v resnici spodobi. Ojdipa, ki obsodi Kreonta na smrt, je postavil kritik proti Kreontu, ki velikodušno odpusti žalitev. Podoben par sta tudi *Shylock* in *Antonio*. Gre za dve vrsti pravičnosti, za trdo pravico, die *Gerechtigkeit*, iustitia, in za izredno, individuu in njegovi krivdi prilagojeno, blažjo pravico, die *Billigkeit*, aequitas.

Nauk o dvojni strogosti je bil znan že starim Rimljanom. V njihovem rektum et aequum je pomenila beseda *rectum* strogo pravo, *ius strictum*, se pravi neizprosne in toge zapovedi in prepovedi postavljenega prava, z besedo *aequum* pa so izražali iz individualiziranja izviraajočo prizanesljivost, kakršno poznamo danes na primer iz porotne prakse modernih držav. Nemci prevajajo rektum et aequum z besedami *recht und billig*. Pojem *billig* pri Jugoslovanih še do danes ni dobil

ustreznega izraza. Srbi in Hrvatje so prišli do svojega »prav in pošteno« prek Nemcev, ki pripisujejo besedi billig tudi stranski pomen redlich, pošten, iustus (na primer aus billiger Ursache, iusta causa, Slovenec bi rekel po pravici). Slovenci niso šli po tej poti. Matej Cigale se je odločil v svoji Pravnopolitični terminologiji za slovenske jezike Avstrije (1853) za pridevnik *primeren -rna -o* in samostalnik *primerjenost -i ž*, čeprav izražata besedi prikladnost, die Angemessenheit, commoditas, in sta daleč od pojma aequitas (prim. Plet. II, 4). Leta 1894 je potem Ivan Babnik v Pravnikovi Nemško-slovenski terminologiji poluradno kodificiral strokovna izraza *primernost -i ž* in *primeren -rna -o*, čeprav je bilo takrat že čisto jasno, da taki izrazi ne ustrezajo niti tedaj, kadar se povežejo v vzporedno priredje s termini pravičnost -i ž in pravičen -čna -o. Iz pridevnika primeren -rna -o izvedeni izrazi nikoli ne izgube svojega pravega pomena prikladnosti, ki je temeljito različen od pojma prizanesljive pravičnosti.

To je vedel tudi Matej Cigale, drugače ne bi bil že v Wolfovem slovarju (1860) prevedel pridevnika billig s celo kopo izrazov, potrebnih za posamezne zveze: pristojen, domeren, primeren, pravičen, prav, pravšen, spodoben, priličen, tak, da je prav za oba ali za vse. Dalje je Cigale prevedel še: es wäre billig prav bi bilo; wie billig kakor se spodobi; billigermassen po pravici in vesti, kakor je prav in se spodobi; Billigkeit pravičnost, spodobnost, primernost, stsl. blagozakonje; nach Billigkeit kakor se spodobi, po vesti; aus einem Billigkeitsgrunde oder aus Billigkeitsrücksicht etwas tun storiti kaj, ker je tako prav, ker se tako spodobi, ker je primerno, pristojno. Babnik tega ni upošteval, marveč je, sledeč pravniški praksi, ostal pri starem izražanju. Drugi slovenski slovarji se za to stvar niso menili in tako tudi SP 1950 ne daje nobenega odgovora na vprašanje, kaj je pravzaprav aequitas (prim. str. 644 in geslo primera -e ž). Zgolj pri Pleteršniku (II 215, geslo pravšen -šna -o) lahko beremo stavek: pravšno preudariti vse okoliščine mit billiger Erwägung aller Verhältnisse (DZ), in pa prevod besede pravičnost -i ž Richtigkeit, Normalität, Billigkeit (s sklicevanjem na Cigaleta in Janežiča).

Od izrazov, ki so navedeni za pojem aequitas, izrazi priličnost -i ž s pomenoma prikladnost, die Angemessenheit, commoditas, spretnost, die Geschicklichkeit, habilitas (prim. Plet II, 315), in pravičnost -i ž, die Richtigkeit, veritas, za našo rabo pač ne pridejo v poštev, ker so pojmovno še bolj oddaljeni od aequitas kot primerenost -i ž. Vprašanje je pa, kaj je z izrazom *spodobnost -i ž*, die Schicklichkeit, modestia, ker ima ta beseda staro terminološko tradicijo, ki bi govorila za to, da jo sprejmimo za pojem aequitas. V prevodu Gorskih bukev, ki ga je leta 1582 oskrbel Andrej Recelj, župnik na Raki, beremo izraze spodobiti -im se, spodoben -bna -o in spodobščina -e ž. Pridevnik spodoben -bna -o ima pri Reclju tri pomene: 1. dostojen, anständig, decens, 2. primeren, angemessen, commodus, in 3. opravičen, gerechtfertigt, iustus. Preneseni tretji pomen, ki se nemško glasi redlich (pošten), je naveden tudi v nikalni obliki. V členu 8 govori Recelj o nespodobnih potéh (unrecht Weg), ki jih imenujejo drugi prireditelji gorskih členov neprav, krive ali nenavadne poti. Glagol spodobiti -im se rabi Recelj v sedanjem pomenu sich geziemen, decere. Samostalnik spodobščina -e ž v pomenu die Billigkeit beremo pri Reclju v členih 5 in 6, obakrat v reku »spodobščino notri ravnati«, ki se v izvirniku glasi »die billigkeit darin handeln«. Občno pravo (das Gemeine Recht) pri gorskih sodiščih sploh ni prišlo v poštev, ker je veljalo zgolj običajno pravo, subsidiarno pa »blagozakonje«. Gorskih bukev. Pleteršnik se je oprl na Reclja in pripisal besedi spodobščina -e ž (II 547) poleg pomena dostojnost, die Schicklichkeit, modestia, tudi preneseni pomen die Billigkeit, aequitas. Matej Cigale je prevedel v Wolfovem slovarju izraz aequitas z besedami pravičnost, spodobnost in primerjenost, rekla s pridevnikom aequus pa z besedami: kakor se spodobi, kakor je prav in se spodobi. Vsi ti poskusi jezikoslovcev pa so naleteli pri pravnikih na gluha ušesa.

Iz povedanega vidimo, da gre pri pojmu aequitas stvarno za dvoje:

1. za *abstraktno splošno ime*, ki naj bi bilo táko, da bi samo po sebi natančno izražalo bistvo prizanesljivosti, ki je pogosto kar v nasprotju s sojenjem po pozitivnih normah zakonodaje. Temu namenu bi v pravnih spisih utegnil ustrezati izraz *blago-pravnost -i ž* (naslonjen na stsl. blagozakonje -a s), saj bi bili s pridevnikom *blago-praven -vna -o* dovolj določno determinirani pojmi kakršne koli vrste: zakonodaja, postopek, sodba, kazen ipd.

2. za *občno ime*, ki bi v zvezi z izrazi pravičnost -i ž in pravica -e ž najbolj preprosto in konkretno izražalo blagoopravnost. To dosegamo v celoti z izrazom *spodobnost -i ž*. Izraz spodobščina -e ž (po: svoboden — svoboščina) bi v povezavi s ter-

minoma pravičnost -i ž in pravica -e ž ne le sintaktično nedvoumno, temveč tudi pomensko trdno manifestiral, da ne gre za dostojnost, die Schicklichkeit, modestia, marveč za aequitas. S pridevnikoma *spodoben -bna -o* in *pravičen -čna -o* določeni samostalniki s področja pravnega prava, kakor so na primer postopek, sodba in kazen, bi bili s tem v celoti determinirani. Aequa sententia namreč ni ne primerna sodba (izraz pove, da je prikladna, angemessen, commoda), niti pravšna (izraz pove, da je pravilna, richtig, vera), najmanj pa bi se smelo reči, da je prilična ali pristojna (izraz bi povedal, da je spodobna, schicklich, modesta). Vsi ti in še drugi posebni prilastki so izrazoslovju potrebni zaradi determinacij, ki so v njih dobesedno izražene, a so daleč od pojma aequus. Če bi v takih zvezah rabili le splošni prilastek blagopraven -vna -o, bi pač zagrešili nepotrebno kopičenje besed iste besedne osnove in povrh še oslabili ugodno antitetičnost, ki je tako zajeta v pridevniku *spodoben -bna -o*.

France Goršič

O LJUDSKIH IZPOSOJENKAH

Članku A. Bajca v JiS (II 28ss) bi rad dodal nekaj opomb in pojasnil:

mežnar (29, 30) ni iz lat. mansionarius, temveč iz starovisokonem. obrušene in preglashene oblike mesinari, mesinare, mesinar, mesnere, kar dokazuje tudi sloven. substitucija ž za stvn. s < ide. s, ki se je intervokalnno in v vzglasju pred samoglasnikom ali zvenečim soglasnikom izgovarjal kot zveneči z. Omeniti je, da beseda v Savinjski dolini (Braslovče) nima pejorativnega pomena. V moji mladosti je bil poklic mežnarja zelo upoštevan, braslovški mežnar je bil hkrati tudi še organist. (Ad mesinari gl. Steinmeyer-Sievers, Die althochdt. Glossen III, 133).

škof ni iz grš. episkopos > esl. jepiskupъ, č. biskup in ne iz stvnem. (JiS I 175), marveč iz staroroman. *piskopu, kar da stvn. biscop (sc = šk), obrušeno po sloven. škof (Kluge-Götze, Etymol. Wb. s. v.).

šent verjetno ni iz lat. sanct-, temveč iz poznostvn. preglashene oblike senti, sente (Steinmeyer-Sievers l. c. [kratica AHG], III, 559, 38).

želar ni iz nem. Siedler, ker se ta s ne izgovarja več palatalno. Pleteršnik prevaja *želar* z »Inwohner, Häusler, Keischler« in dostavlja avstr.-nem. söller, sölner. Gre za stvn., verjetneje pa za srednjevnem. seldenari, seldener (kakuminalni š se je izgovarjal do 14. stoletja) »Bewohner, Besitzer einer selde, Häusler, Mietsmann, Tagelöhner« (Lexer, Mittelhdt. Wb. s. v.). Glasovno gre za enako sinkopo zloga kakor v srvn. soldenier > slov. *žolnir*. Izpad soglasnika *n* mi ni jasen. Morda pa gre za slov. izpeljanko iz selde »Wohnung, Haus, Bauernhaus, Hütte sowie der dazugehörige Grund und Boden« (Lexer).

šápelj je prevzeto iz stare franc. posredno preko srvn. schápel »Kranz von Laub, Blumen (natürlichen oder künstlichen) als Kopfschmuck« (Lexer).

facanetelj je verjetneje iz bav.-alemanske disimilirane oblike fazzenettle (Behagel, Deutsche Sprache 368), ne pa iz ital. fazzoletto.

antla je zares popolnoma nepotrebna, vendar je izposojenka stara 800 do 900 let, prim. stvn. handtwehela > hántilla, hántela ipd. (AHG III, 149). Namesto »brisača« sem slišal tudi »ročnik«.

Bajčev članek, poln spodbud, nima namena, da bi navajal izposojenke izčrpno. Moje opombe pa hočejo samo znova opozoriti na važnost študija izposojenk in na to, kako potreben nam je slovar ljudskih izposojenk.

Dušan Ludvik

PALATALNA LJ IN NJ

Stanislav Škrabec je v spisu »O glasu in naglasu našega jezika v izreki in pisavi« 1870 učil, da sta lj in nj enotna glasova. Tudi A. Breznik je v prvi izdaji svoje slovnice učil: Topljeni ali mehki lj je po svoji izreki enoten, ne dvojen glas. Podobno je poudaril o topljenem nj in isto ponovil v nadaljnjih izdajah svoje slovnice.

Leta 1935 je izšel Breznik-Ramovšev Pravopis, ki določa: Glasovni skupini lj in nj govorimo razločno v obeh sestavnih delih, le na koncu zloga (besede) se drugi del (glas i, zapisani j) ne izgovarja, zato pa je prvi del (l, n) mehak jasen glas.

Po Ruplovem Pravorečju iz leta 1946 se lj in nj izgovarjata pred samoglasniki v obeh sestavnih delih. Zato je v zborni izreki določen izgovor l + j, n + j oziroma l, n z intenzivno artikulacijo, ki stori, da postaneta l in n mečja (str. 46).

SP iz leta 1950 ponavlja pravilo Breznik-Ramovševega Pravopisa iz 1934.

Iz navedenih podatkov se dá sklepati, da je pravilo o izreki skupine lj določil Fr. Ramovš. Njegova avtoriteta je potegnila za seboj sodelavce pri SP iz leta 1950, zatem pa še avtorje najnovejše slovenske slovnice iz 1956.

Izreka skupin lj in nj, kot jo določa SP in najnovejša slovnica, je koncesija ne morda ljudski izreki, temveč izreki, nastali pod vplivom črkopisa, ki za palatalni l' in n nima posebne črke. Ta izreka je utemeljena le, ako upoštevamo med izobraženci udomačeno, čeprav nenaravno in neljudsko izreko po pisani črki. Fr. Bezljaj je v »Orisu slovenskega knjižnega izgovora« ugotovil, da palatalnega l ni poznala v svojem izgovoru nobena poskusna oseba, da je l v skupini lj le rahlo palataliziran, tako da je izreko treba opredeliti kot l + j.

Približno tako usodo je doživljal prvotni palatalni n. Ta je sicer ohranjen v posameznih narečjih, drugod pa nadomeščen z drugačnimi glasovi, ni pa se razcepil v n + j, kot terjajo za izgovor današnja pravorečna pravila.

Iz vsega navedenega je razumljivo, da je izreka l + j in n + j ne le zame, temveč še za marsikoga nenaravna. Pred seboj imam dopise, ki tako izreko grajajo. V enem izmed njih berem tole: »Vselej me zabole ušesa, kadar slišim po radiu tisto zoprno izreko Ljubljana, ljubezen z razločnim l in j.«

Pisava je torej zakrivila, da so začeli šolani ljudje izrekati vsak glas v teh skupinah posebej. To pisavo je zahteval Kopitar v svoji slovnici. Prej so palatalnost različno zaznamovali oziroma pisali za palatalna l' in n kar l in n; to je bilo najpogosteje odvisno od piščevega domačega narečja.

Ker se pravopisna in pravorečna pravila ne morejo in ne smejo prepogosto spreminjati, se mi zdi velika škoda, da se je z novejšimi tako avtoritativnimi priročniki, kakor sta Slovenski pravopis in najnovejša slovenska slovnica, uzakonila izreka l + j in n + j. Ker je ta izreka nenaravna in ni niti narečna, bi vsaj v pogovornem jeziku ne smela biti dovoljena.

Ivan Tominec

ZRAVEN, POLEG, RAZEN, MIMO

Te štiri drobne besede se piscem rade zatikajo, dasi so preproste in lahko razumljive; vsaka pa ima svoj stalni pomen in ga ne spreminja v zvezi z drugimi.

Zraven pomeni, da je kdo ali kaj prav tesno blizu koga ali česa. Na primer: Hiša je zraven potoka, blizu hiše pa je hlev. Ni vлил v posodo, šlo je zraven nje. Zdravi so in zraven močno prešerni.

Poleg ima popolnoma isti pomen, da smemo oba izraza zamenjavati.

Razen pomeni — če je predlog — da gre k nečemu še nekaj posebej ali navrh. Na primer: Dal mu je razen denarja še dobrih nasvetov. *Razen* izraža razdeljenost, *zraven*, *poleg* pa skupnost.

Mimo danes ne more več izražati tega, kar pomenita besedi *zraven* in *poleg*, ker je samo še izraz za gibanje (dinamiko). Besede ne smemo kar na slepo zamenjavati z izrazom *razen* ali jo uporabljati za izražanje komparativa. Zdi se mi, da je izrek »vsi so bili tam, mimo njega« danes že čisto nemogoč. Kaj šele, če ne bi bilo vejice v stavku! Tudi »njegova hiša je lepša mimo naše« je slaba primerjava. Če je Dalmatin (po Pleteršniku) zapisal primero »on ni tacega trpljenja mimo družih zaslužil«, je to za današnje ljudi sila.

Nedavno smo brali, da je neki rekorder prenočeval v ameriškem hotelu *poleg* neke filmske zvezde. Izkazalo pa se je, da je to grdo natolcevanje...

Če bomo tako mešali, bo lovska latinščina kmalu otročje lahka: *Mimo* zajca sem ustrelil pet kozlov...

Vinko Gaberski

RAČKI ALI RAŠKI?

»Krajevni činitelji« v Račah so se sprli, ali je pravilen pridevnik rački ali raški. »Slovniško« ali »jezikovno« je to razložil poznavalec po pravilu: »V pridevniških izpeljankah se obrazilo -ski uveljavlja v obliki pridevnika na -ski ali pa na -ški.«

A tu se uveljavlja zahteva po ohranitvi bistvenih glasov samostalnikove oblike (rački nasproti raški je Račanom — sami si pravijo Račanci — bolj določno, saj »slišijo« v besedi ime svoje vasi Rače). Ker tudi ljudstvo govori tako (torej rački: Račka »goša«, račka postaja, račka občina), bo toponimični slovar slovenskega jezika to bržčas dovolil.

Imamo že *goriški* od Gorica in imamo *gorički* v imenu Goričko (v Prekmurju). Zlatoliče (na Dravskem polju, ž. sp. mn., Melik ima Zlatoliče) — zlatolički; v Hočah pravijo hočki potok, hočko Pohorje. Podobne glasovne konce imamo v krajevnih imenih bočko pogorje, žička gorca, žički samostan itd.

Rekel bi, da imajo tisti Račanci prav, ki zahtevajo, naj pravimo (z njimi vred) rački, svoj prav ima pa seveda tudi slovničar, ko razlaga to pravilo v slovnici, ki še nima dodatka o »izjemah«.

F. Vernik

GLAGOLI S PREDLOGOM »V«

Gaberskega zapisek o zlorabi predpone »v« (JiS IV, 255—256) je sprožil v meni vprašanje, ki se ga nisem zavedal. Da bi bilo ustvarjanje glagolov z »v« neprimerno?

Če na slepo po spominu, Pravopisu in Pleteršniku razvrstim nekaj glagolov, pri katerih srečujem »v«, se mi pokaže tole:

Nič se nam ne upirajo sestavljeni glagoli, če povedo »spraviti kaj v kaj«, na primer: vbrizgniti, vcepiti, vgnezditi se, vdlati, vjesti, vknjižiti, vpisati, vpati, vkleniti, vkapati, vbosti itd. Osnova je že obstoječ glagol, ki mu s pritaknjanim predlogom določimo še nadrobnejšo vsebino. Druga skupina so glagoli, ki nam v sestavi z »v« povedo »spremeniti kaj v kaj«, na primer: vtelesiti, vpliniti, vtekočiniti ipd. Ti glagoli so vsekakor mlajši od prvih. Tretja skupina pa bi bili sestavljeni glagoli, ki nastajajo dandanes in naj bi se jih rajši izogibali. Meni se zdi, da je odpor nepotreben in neumesten.

Besedo *vladjati se* ima v svojem slovarčku že Alasia (1607). S to besedo sloveni italijanski izraz *inbarcarsi*. Dvomim, kolikor vemo o Alasii, da bi bil mogel posneti slovenski izraz po svojem italijanskem. Dalje imamo izraze *vladjeti*, *noterladjanje*, *naladjati*, *v ladjo basati*, *vladjanje* (za nemški *einschiffen*) pri Korošču Gutsmanu (1789). Gutsmanu bi mogli prisoditi, da je ustvaril svoj izraz po nemškem, toda njegov slovenski jezikovni čut se temu ni upiral. V Gutsmanu je tudi izraz *vročiti* (v pomenu *zustellen* = dostaviti in *einhändigen* = v roke dati). Ali naj bi po toliko stoletjih *vladjati* in *vročiti* izločili?

V novejšem ali najnovejšem času so res nastale besede: *včlaniti*, *vokviriti*, *vskladiščiti*, *vzemljiti*, *celó vistosmeriti*. Pred časom mi je tiskarna poslala »vstranjeno korekturo«, korekturo v straneh, lomljeno korekturo.

Ta tretja, najmlajša skupina sestavljenih glagolov, kakor se mi zdi, nima osnove v glagolu, temveč v samostalniku: *dati v okvir*, *spraviti v skladišče*, *žico speljati v zemljo*, *zapisati med člane* ipd.

Oglasil sem se, ker čutim v zapisku Gaberskega prenapeto skrb in vnemo za odkrivanje »tujih vzorcev«. Navedene izraze bom mirne duše pisal in govoril, moj jezikovni čut se jim ne upira in tudi zgodovina govori zanje.

Viktor Smolej

ZAKOPANE

Zakopane je najznamenitejše poljsko letovišče, središče poljskega planinstva in smučarstva. Ko so naši časniki in radio letos marca in aprila poročali o smučarskih tekmah v poljskih Tatrach, poročevalci niso vedeli, kako se ta poljski kraj imenuje. Tako smo ponovno brali in slišali: v Zakopanih, iz Zakopanov, v Zakopane ipd. Ko so bile tam smučarske tekme državnih »novinarskih« (= časniških) zastopstev, so tekmovali tudi naši jugoslovanski predstavniki, in jih ni bilo malo! V reprezentanci jih je bilo štirinajst, iz Slovenije same kar osem! In vendar si ti slovenski ljudje, ki jim je časništvo poklic, niso zapomnili niti kraja, kjer so tekmovali in kjer so uživali poljsko gostoljubje.

Zakopane je edninski pridevnik sr. spola. Zato se sklanja: Zakopane, Zakopane, v Zakopanem, iz Zakopanega itd. Take oblike imen niso nenavadne tudi v slovenskem jeziku in ne smejo biti težke »novinarskemu« peresu. Saj govorimo in pišemo: na Gorenjskem, z Goriškega, z Dolenjskega; Dobeno, Dobenega, na Dobenenem, z Dobenega; Studeno, Studenega, s Studenega, na Studenem. Sosed Golega je Kurešček. Na Golem so bili boji. Morda je nenavaden končni -e? Poleg kraja Moravče, Moravč imamo kraj Moravče, Moravčega, v Moravčem. Pod Turjakom je Želimplje; v Želimpljem je bil za župnika F. S. Finžgar, ki je bil iz Želimpljega prestavljen v Sorico.

Viktor Smolej